

Zarûrât-ı Hamse Bağlamında Teysîrin Dinî Hükümlere Etkisi*

The Effect of Facilitating on Religious Provisions in the Context of Zarûrât-ı
Khamsa

Yakup ÇALIŞKAN

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilim Dalı
PhD. Student, Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic Law,
Gaziantep, Türkiye
ycaliskan02@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-6324-2398
<https://ror.org/020vvc407>

Adnan ALGÜL

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assist. Prof. Gaziantep University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Gaziantep,
Türkiye
adnanalgul47@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-1052-3548
<https://ror.org/020vvc407>

Makale Bilgisi / Article Information	
Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:	02 Ağustos 2023 / 02 August 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted:	14 Aralık 2023 / 14 December 2023
Yayın Tarihi / Date Published:	25 Ocak 2024 / 25 January 2024
Yayın Sezonu / Pub Date Season:	Ocak 2024 / January 2024
Cilt / Volume: 10, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 85-108.	

Atıf: Çalışkan, Yakup – Algül, Adnan. Zarûrât-ı Hamse Bağlamında Teysîrin Dinî Hükümlere Etkisi”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Ocak 2024), 85-108. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10530513>

Cite as: Çalışkan, Yakup – Algül, Adnan. “The Effect of Facilitating on Religious Provisions in the Context of Zarûrât-ı Khamsa”. *İhya International of Islamic Studies* 10/1 (January 2024), 85-108. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10530513>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Yakup ÇALIŞKAN, Adnan ALGÜL**).

*Bu makale, “İslâm Hukukunda Kolaylaştırma Metodu Hedef ve Gayeleri ve Zarûrât-ı Hamseyi Korumadaki Önemi” başlıklı doktora tezimizden faydalanılarak hazırlanmıştır. This article has been prepared by making use of our doctoral dissertation titled “The Effect of Facilitating on Religious Provisions in The Context of Zarûrât-I Hamse”.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması/**Conceiving the Study:** YÇ (%60), AA (%40 | Veri Toplanması/**Data Collection:** YÇ (%60), AA (%40) | Veri Analizi/**Data Analysis:** YÇ (%60), AA (%40) | Makalenin Yazımı/**Writing up:** YÇ (%70), AK (%30) | Makale Gönderimi ve Revizyonu/**Submission and Revision:** YÇ (%70), AA (%30).

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.

Bu makale Creative Commons Alıntı-Gayri Ticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License.

Zarûrât-ı Hamse Bağlamında Teysîrin Dinî Hükümlere Etkisi

Öz

İslâm hukukunun temel amacı, insanlara yaşamın zorluklarını gidermek ve kolaylaştırıcı ilkeler sunarak insanlık için yaşanabilir bir hayatı temin etmektir. Ancak dünya ve ahiret mutluluğunu ilgilendiren maslahat ve mefsedet'in değerlendirilmesi, İslâm Şeriatı'nın prensipleriyle uyumlu olmalıdır. Bu sorumluluk, Kur'an ve Sünnet naslarını iyi özümsemiş, İslâm hukukunun amaçlarını anlamış ilim ehli kişilere düşmektedir. Günümüzde bu konunun önem ve hayatiyetinin farkında olmayanlar, yapılan çalışmaları zamanın dayatması veya çağın genel kabullerine teslim olmanın sonucu olarak değerlendirmektedirler. Konuyla ilgili detaylı çalışanlar, bu çalışmaların İslâm hukukunun önemli konularından biri olduğunu görecektir. İnsanların zayıf yaratılışı, İslâm hukukunda kolaylaştırma ilkesinin zorluk ve sıkıntıya tercih edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, bazı kişiler bu konuda farklı düşünceler ortaya koymaktadırlar. Kimi, İslâm'da kolaylaştırmaya yer olmadığına ve aşırılığın, insanları sıkıntı ve zorluğa yönlendirmenin İslâm dinine hizmet edeceğine inanırken; kimileri ise tamamen müsamahakâr bir düşünceyle kolaylaştırmayı savunmaktadırlar. Fıkıhın, her devirde İslâm hukukunu yaşanabilir kılma bilgisi ve yeteneği olduğu düşünüldüğünde, bu iki aşırı görüşün İslâm hukukundaki maslahat ve kolaylaştırma ilkesiyle ilgili olmadığı anlaşılacaktır. İslâm dininin temel özelliği, her konuda aşırılığa yer vermeden dengeli ve ölçülü olmayı emretmesidir. Bu özelliklerin yeni araştırmacılara ve nesillere aktarılması kaçınılmazdır. İslâm hukuku, Allah tarafından insana verilen onuru hayatta tutabilmek için din, can, akıl, nesil ve mal gibi beş ana kriteri korumayı amaçlamıştır. Bu beş kritere "Zarûrât-ı hamse" adı verilmiş ve İslâm hukukçuları tarafından önemle vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Teysîr, Maslahat, Mefsedet, Makâsîd, Zarûrât-ı Hamse.

The Effect of Facilitating on Religious Provisions in the Context of Zarûrât-ı Khamsa

Abstract

The main purpose of Islamic law is to eliminate the difficulties of life and to provide a livable life for humanity by offering facilitating principles. However, the assessment of advantage and avoidance, which concern the happiness of the world and the hereafter, should be in harmony with the principles of the Islamic Sharia. This responsibility falls on scholars who have assimilated the legacy of the Qur'an and Sunnah well and understood the aims of Islamic law. Today, those who are not aware of the importance and vitality of this subject consider the researches and efforts as a result of the imposition of time or surrendering to the general acceptances of the age. However, those who work in detail on the subject will see that these studies are one of the important subjects of Islamic law. Moreover, the weak nature of human beings necessitates the preference of the principle of facilitation in Islamic law to difficulty and distress. Therefore, some people put different opinions on this issue forth. While some believe that there is no room for facilitation in Islam and that extremism and directing people to hardship and challenge will serve the religion of Islam; while others advocate

facilitating with a purely permissive mindset. Considering that fiqh has had the knowledge and ability to make Islamic law livable in every era, it will be understood that these two extreme views are not related to the principle of advantage and facilitation in Islamic law. The main feature of the religion of Islam is that it commands to be balanced and restrained in every matter without extremism. The convection of these features will be passed on to new researchers and generations is inevitable. Islamic law aimed to protect the five main criteria such as religion, life, mind, generation and property in order to keep alive the honor given to man by Allah. These five criteria are called "Zarûrât-ı khamsa" and have been emphasized by Islamic jurists.

Keywords: Islamic Law, Facilitating, Advantage, Avoidance, Purposes, Zarûrât-ı Khamsa.

Extended Abstract

people's lives easier and can be applied under any culture, tradition, and circumstance. Based on this principle, people's troubles and hardships are reduced, alleviated, and made compatible with human nature. Islamic law helps people to reach their purpose of existence in the easiest way. This confirms the universality of Islamic Sharia and its validity at all times and places. The prophet of Islam, Muhammad (PBUH), his companions, and those who followed them successfully applied this method of universal Islamic law in faith, worship, treatment, and other areas of life. People who understood this feature of Islam flocked to accept the religion. Therefore, Islamic law's main purpose is to provide a livable life for humanity by making people's lives easier. However, evaluating the issues that affect the happiness of this world and the hereafter should be done per the principles of the Islamic Sharia. This responsibility falls on knowledgeable people who understand the Qur'an and Sunnah and the aims of Islamic law. During the periods when Islamic provisions were not in force, various Islamic responsibilities were neglected, and important rights were lost. One of the main reasons for this situation is that incomplete and inadequate human-sourced and merciless earthbound laws had been applied. As a result of the implementation of these earthbound laws, which are suitable for human nature and devoid of facilitated divine criteria of Islamic law, enmity and hatred spread among people of that time, and living conditions in the world have reached an almost unsustainable level. The main purpose of punishment given to criminals in Islamic law is not to destroy the criminal or their life. On the contrary, Islamic law aims to reintegrate the offender into society while also protecting the public interest by punishing the offender appropriately to human dignity. Therefore, Islamic law was contextured and applied by considering the welfare of both the individual and society. Although there are various types of punishments in Islamic law depending on the type and severity of the crime, imposing punishment does not just mean only punishing. At the same time, it provides an opportunity for the guilty individual to reintegrate into society and live in accordance with human dignity. Ubada b. as-Samit, An-Najash and similar scholars have stated that this awareness lies at the root of what attracts people to the religion of Islam. All kinds of deviant behavior such as theft, adultery, murder, slander, and destruction that endanger human life and threaten religion, life, generation, mind, and property, are prohibited in Islamic law. These prohibitions serve the desire of every human being, regardless of religion, gender, race, or status, to protect their human pride and ensure they feel safe. In Islamic law studies, in order to emphasize rationality in the processes of clarification and application of concepts, to increase awareness in this area, and to lay the groundwork for future research, we have considered it appropriate to consider facilitation in all areas that affect our lives, beyond facilitating certain issues such as prayer or fasting. Today, those unaware of the importance and vitality of this issue evaluate the studies carried out as the imposition of time or as a result of surrendering to the general acceptance of the age. Those who study the subject in detail will see that these studies are one of the important subjects of Islamic law. The weak

nature of humans necessitates the preference for facilitation over difficulty and distress in Islamic law. For this reason, some people have different opinions on this issue. While some believe that there is no room for facilitation in Islam and that extremism and leading people to trouble and difficulty will serve the religion of Islam, others advocate indiscriminate facilitation with a completely permissive idea. Considering that fiqh is the knowledge and ability to make Islamic law, which has a universal quality in every period, it will be understood that these two extreme views have nothing to do with the principle of benefit and support in Islamic law. The main feature of the Islamic religion is that it commands balance and moderation in all matters, without providing a path to extremism. The principle of guidance eliminates the excuses of those who try to shirk their responsibilities with unnecessary reasons. Likewise, the Islamic religion maintains justice and balance while encouraging people to fulfill their responsibilities. Islamic law aims to protect five main criteria, such as religion, life, mind, lineage, and property, in order to preserve the dignity given to humans by God. These five criteria are called "zarūrāt-ı khamsa" and are emphasized by Islamic jurists. It is inevitable that these features will be transferred to new researchers and generations. Islamic law comes with provisions to protect and maintain these five criteria. Additionally, preserving these principles ensures that society is protected against threats of discord and extinction. While Islamic law encourages people to live their worldly lives safely and sustainably, it also helps them prepare for the hereafter. If the five aforementioned needs are ignored, serious problems may arise in society. Islamic law attaches importance to the protection of these five criteria so that all people can achieve happiness in both this world and the next.

Giriş

Allah, insanlara olan merhametinden dolayı, dini hayırlı ve kolay kılmıştır. İslâm hukuku, insanların din, nefis, akıl, nesil ve mal gibi temel değerlerini etkin ve kolay yollardan koruyarak onlara fayda sağlamayı amaçladığı gibi, onlardan zararını uzaklaştırmayı da amaçlamıştır.

Kolaylık eğiliminin insan içgüdüsünden geldiği ve dolayısıyla bu konunun insanın özel ve kamusal hayatını yakından ilgilendirdiği, akıl sahibi herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Kolaylaştırma ilkesi, sahih kaynaklarda esas niteliğinde sağlam bir köke sahip olduğu için insanların ihtiyaç ve çıkarlarıyla sonsuza kadar uyumlu olan modernlik ve modernite ile de yakından ilişkilidir. İnsanın zayıf yaratılmış olması, İslâm hukukunda kolaylaştırma ilkesinin zorluk ve sıkıntıya tercih edilmesi, nassların evrenselliği, bu konular hakkında bazı kimselerin gelişigüzel çalışmaları farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu düşüncelerden ilkinin temsil edenler, dinde kolaylaştırmaya yer olmadığına inanarak aşırılığın, insanları sıkıntı ve zorluğa yönlendirmenin dine hizmet edeceği şeklindedir. Bu aşırılıklar neticesinde insanlar, İslam'ı yaşama hususunda karamsarlığa düşmüş ve dinden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Diğer görüş ise öncekilerin aksine kolaylaştırma ve maslahat adına herhangi bir kanıt ve bilinen maslahat kurallarına dayalı olmayan, tamamen müsamahakâr bir düşünce ortaya koymuştur¹. Fıkhın, her devir ve zamanda İslâm hukukunu yaşanabilir kılma bilgisi ve yeteneği olduğu düşünüldüğünde, biri delilsiz aşırılığı, diğeri delilsiz kolaylaştırmayı insanlara sunan bu görüşlerin İslam hukukundaki maslahat ve kolaylaştırma ilkesiyle bir ilgilerinin olmadığı açıktır.

Kolaylaştırma ilkesi konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarında genel manada kolaylaştırma ele alınmışken, bazılarında azimet-ruhsat ilişkisi incelenmiş,

¹ Muhammed Şerîf Er-Rehmûnî, *Er-Ruhasu'l-Fikhiyye* (Tunus: Müessesetü Abdu'l-Kerîm Abdullah, 1991), 10.

diğerlerinde ise sadece namaz, oruç gibi ibadetlerde kolaylaştırmanın yönleri üzerinde durulmuştur. Ancak İslam hukukunun, "Zarûrât-ı hamse" yani din, can, akıl, nesil ve mal gibi beş temel kriteri kolaylaştırma metoduyla koruyarak hayatın tümünü yaşanabilir kılmayı açısından anlama, değerlendirme ve hayata geçirme yönüyle kapsayıcı bir çalışma yapılmamıştır. Bunun yerine, farklı uzmanlık alanlarındaki eserlerde dağınık bir şekilde kolaylaştırma ile ilgili bazı araştırmalara yer verilmiştir. Bu durum, İslam'ın aşırılıktan uzak, orta yollu bir din olduğu özelliği göz önünde bulundurulduğunda, konunun detaylarıyla araştırılmasını zorunlu hâle getirmiştir.

Bu çalışmalardan biri, H. Çalış'ın "*İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi Azimet-Ruhsat İlişkisi*" adlı eseridir. Çalış, eserinde "azimet ve ruhsat konuları, usul ilmi çerçevesinde ele alınacak, çok zarûrî olmadıkça fikhî çözümlenmelere ve tartışmalara girilmeyecektir" şeklinde ifade ettiği için çalışmasının konusunu usul ilminde ve sadece azimet-ruhsat ile ilgili konularla sınırlamıştır². Diğer bir çalışma ise Ü. Görgülü'nün "*İslâm Hukukunda Kolaylık Prensibi*" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada, kolaylık prensibinin daha çok ibadetlere ve cezalara yansımaları gibi konular üzerinde durulmuştur. M. Erdoğan'ın "*İslâm Hukuku'nda Ahkâmın Değişmesi*" adlı çalışmasında ise, kısa da olsa bir başlık altında kolaylık prensibine genel olarak yer verilmiş, ancak ana konu farklı olduğu için detaylara inilmemiştir³.

Bir diğer çalışma, el-Ensârî'nin "*et-Teysir fi'l-ibâdât*" adıyla yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada; abdestte, namazda, oruçta, zekâtta ve hacda kolaylaştırma konuları üzerinde durulmuştur⁴. Diğer bir çalışma ise, et-Tavîl'in "*Menhecu't-teysîri'l-muâsir*" adıyla yaptığı çalışmasıdır⁵. Bu çalışmada; et-Teymî'nin (öl.143/761): "Âlimlerin ruhsat adına dinde kolaylaştırmalarının peşine düşersen şer odağı haline gelirsin", Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî'nin (öl.489/1096): "Müftü kendisinde; içtihad, adalet, ruhsat ve tesâhülden uzak durmak gibi şartları taşıyan kimsedir", ed-Devsirî'nin (öl.1399/1979): "Son asırlarda Allah'ı hakkıyla takdir etmeyen, îmanen ve ahlâken zayıflayan bazı kimseler ilim adına bazı hiyel kitaplarına dayanarak zekatı menetme yoluna gitmişlerdir" gibi sözlerini delil olarak kullanarak, bu sahada çalışanların daha çok teysir adına maslahatı nassa tercih ettiklerini söylemiştir. Ayrıca İslâm'ın heybetini yok ettiklerini ve bunda aynı konular üzerinde çalışan laiklerden ve batılı yazarlardan etkilendiklerini vurgulamıştır. Yakub Ebâ Huseyn, "*Rafu'l-Harac fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*" Abdurrahman el-Abdullatîf, "*Kavâid ve Davâbit et-Teysîr fi'ş-Şerîa*" ez-Zeynî, "*ed-Darûre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*" el-Bûtî, "*Davâbitü'l-Maslaha*", Gazzâlî, "*Keyfe Nefhemu'l-İslâm*", Karadâvî, "*Teysîru'l-Fikh: Fıkhü's-Siyâm*" ve "*Şerîatu'l-İslâm Sâlihe li Kulli Zemân ve'l-Mekân*", Muhammed Ammâre, "*el-İslâm ve Kadâya'l-Asr*" gibi eserler de kolaylaştırmanın sadece belli konularında ve sınırlı yapılan çalışmalardandır.

Karadâvî, "Çağdaş kolay fikhin ortaya konması" adıyla bir makale yazmıştır⁶. İnsanların, zorluğundan dolayı İslâmî yükümlülüklerden kaçındıklarını ancak bu hususla ilgili kolay uygulama şekilleri olduğunu öğrendiklerinde, onlarla amel etmeye başladıklarını müşahade ettiğini konferans ve kitaplarında⁷ anlatmıştır. Ayrıca İslâm fikhinin bir rahmet pınarı olduğunu, her insanın bundan

² Halit Çalış, *İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi Azimet-Ruhsat İlişkisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 91.

³ Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 63.

⁴ et-Tahir bin es-Sâdik el-Ensârî, *et-Teysir fi'l-ibâdât* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi kısmı dirâsâtî'l-Ulyâ eş-Şer'iyye, 1404).

⁵ Hasan et-Turâbî, *Menheciyyetu't-Teşrîi fi'l-İslâmî* (Hartum: Dâru'l-Fikr, 1987), 65.

⁶ Yusuf Karadâvî, "Nehve Fikhin Müyesserin Muâsirin", *İslâmiyyetu'l-Ma'rife* 5 (1996), 94-124.

⁷ Yusuf Karadâvî, *Fetâvâ Muâsırâ* (Kahire: Mektebetü Vehbe Li'n-Neşr, 1998), 1/21.

içebilmesi gerektiğini, bunun da kolaylaştırma ilkesi sayesinde mümkün olabileceğini ifade etmiştir⁸.

1. İslâm Hukukunda Kolaylaştırma İlkesi

Günümüzde aklın önemsendiği ve akla uymayan şeylerin reddedildiği bir zaman dilimindeyiz. Bu nedenle insanlara sunulan şer’î hükümleri aklın kabullenmesi ve kalbin huzurla tasdik etmesi için bunların gerisindeki gaye ve hikmetlerin izahına özen gösterilmelidir. Bu açıklamalar yapılırken doktor, mühendis, psikolog gibi çağdaş ilim dalları uzmanlarının izahları gözden geçirilmelidir. İslâm’a saldırmaya neden olacak gereksiz yorumlardan sakınılmalıdır. Örneğin, faizin haram kılınışını sadece fakirin ihtiyacından fayda temin etme, zinanın haram kılınmasını da sadece neseplerin karışmasını engellemekle izah etmek gibi. Ulemanın, fikhin farklı konularında telif ettiği eserlerden, özellikle mukayeseli fıkıh⁹ kaynaklarından faydalanılmalıdır.

İnsanları ilgilendiren konularda kolaylaştırma tercih edilmeli, zaman, mekân ve şartların değişmesiyle hükümlerin de değişeceği¹⁰ ilkesine önem verilmeli, hükümlerin gerisindeki gaye ve makâsîd ihmal edilmemelidir.

Bu konuda araştırmacıyı sevk eden amaç, insanları nefislerinin ve şeytanın hilelerinden koruyarak Allah’a kulluğa ulaştırmak olmalıdır. Şâtıbî’nin ifadesiyle, “İslâm hukuku, insanları sınırsız arzularının peşinden gitmekten alkoymak ve onları yalnızca Allah’a kul olmalarını sağlamak amacıyla gönderilmiştir. Bu nedenle İslâm hukukunun, insanların salt dünyevî çıkar ve maslahatlarına hizmet etmek, çağın dayatmalarına uymak veya yaşanılan hayatın genel kabullerine boyun eğmek için gönderildiği düşüncesi gerçekte uyuşmamaktadır. “Eğer hak onların arzularına uysaydı, gökler ile yer ve onlarda bulunanlar elbette bozulur giderdi.”¹¹ Şeklindeki ayetle de bu ilkeye dikkat çekilmiştir¹².

Bu sebeple özünde aşırılığa yer vermeyen, her konuda insana dengeli ve ölçülü olmayı emreden İslâm’ın bu önemli özelliklerini araştırmacılara ve yeni nesillere aktarmak amacıyla bu konu üzerinde çalışmaya ve araştırmaya yöneldik. İslâm hukukunun amaçlarının ve ilgili nasların detaylarıyla anlaşılması önemlidir. Bu amaçlar ve ilgili kavramlar belirlenmeden ve anlam detayları ortaya konmadan istenen hedefe ulaşmak mümkün değildir. Bu gerçeklikten hareketle, çalışmamızla ilgili olan bazı kavramların izah edilmesi, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yerinde olacaktır.

I. et-Teysîr

Sözlükte; kolaylık anlamında kullanılan el-yüsr (اليسر) el-usr’ün (العسر) zıttıdır¹³. Bu manada Allah Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır: “وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ” (Kamer, 54/17) buyurmuştur. İbni Kesîr bu ayeti; (Biz Kur’ân’dan öğüt alınabilmesi için onu kolaylaştırdık)¹⁴ şeklinde tefsir etmiştir.

⁸ Karadâvî, “Nehve Fikhin Müyesserin Muâsirin”, 94-124.

⁹ Yunus Vehbi Yavuz, *Mukayeseli İslâm Hukuku Ders Notları- İbadetler* (Cağaloğlu, İstanbul: Kitaparası Yayınları, 2019), 134.

¹⁰ Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 63.

¹¹ *Kur’an-ı Kerim Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Mü’minûn 23/71.

¹² ebu İshak İbrahim bin Musa Şâtıbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fi usûli’s-Şer’iati* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998), 2/29-30.

¹³ İsmail elCevherî, *Tâcu’l-Luğâ ve Sihâhu’l-Arabiyye* (Kahire: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1987), 2/857.

¹⁴ İmâdu’-Dîn İbni Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm* (Riyad: Dâr ibni’l-Cevzî, 1418), 4/411.

"اللين"(yumuşak) "الانقياد"(uygun olmak) ve "التهيئة" (kolaylaşmak) da el-yüsr'ün anlamları arasındadır. Nitekim "ياسر فلان فلانا" (falan kimse filancaya yumuşak davrandı), "إنقاد الطريق" "yol düz ve kolay yürünür oldu", "تيسرت البلاد" "ülke zenginleşerek refaha kavuştu" denilir. "el-yüsr" "ve'l-meysere" "zenginlik" anlamına gelir. "el-yesar" da aynı anlamdadır¹⁵.

Zamahşerî: "يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ" (Bakara, 2/185) ayetini (Allah size kolaylaştırmak ister, zorlaştırmak değil ve Allah, dinde sizden her tür zorluğu giderdi) şeklinde tefsir etmiştir¹⁶.

El-Yüsr Terim Anlamı; "Allah'ın istediği şekilde İslâm'ın prensiplerine bağlı kalmak ve bu prensipleri, sünnete uygun olarak kolaylık prensibi çerçevesinde hayata geçirmektir."¹⁷ Bir diğer ifadeyle el-yüsr: insanın ihtiyacı, emirlere uyma ve yasaklardan kaçınma güç ve kabiliyeti dikkate alınarak, hukukun temel ilkelerine hâle getirmeksizin hükümlerin belirlenmesidir."¹⁸

Bazı usulcüler, teysîr normal insan kapasitesine göre şer'î prensipler oluşturmak ve özel hafifletici prensiplerle acil ve istisnâî durumları dikkate almaktır" şeklinde ifade etmişlerdir¹⁹. Bu tarif; genel olsun özel olsun, İslâm hukukundaki tüm kolaylaştırma şekillerini kapsamaktadır.

İbni Rüşd gibi usulcüler konuyu fıkhu teysir ismiyle ele almış ve "Şârî'in maksadına göre insanın ehliyet ve kabiliyeti ışığında kanun hükümlerini ve bunların gerçeğe indirilme kurallarını bilmek" diye tarif etmişlerdir²⁰.

II. el-Makāsıd

Sözlükte, bir şeyi kasdetmek ve ona ulaşmaya çalışmak anlamına gelen "قصد" fiilinin masdarından türemiştir²¹. Çoğulu, dînî bildirimde dayanan pratik hükümler anlamına gelen makāsıddır²². Kelime şeriat kavramıyla kullanıldığı zaman, "şer'îatin amaçları" veya "naslardan istinbat edilen pratik hükümlerin amaçları" manasında kullanılmaktadır. İslâm hukukçuları, daha çok bu ikinci anlam üzerinde çalışmışlardır²³.

"El-Makāsıd" terim manası: İlk dönem İslâm hukukçuları, bu konu üzerinde çokça çalışmalarına rağmen kavramsal tanımlamalardan uzak durmuşlardır. Şâtıbî, Makāsıdü'ş-Şerîa üzerine ilk detaylı eseri kaleme alan kişi olmasına rağmen, evrensel bir niteliğe sahip olan naslardan yapılacak istinbatların sınırsız kalması düşüncesi ve sahayı sınırlamanın insanları sıkıntıya sokacağı endişesinden dolayı ortaya bir tanım koymamıştır²⁴. Şâtıbî'den sonra bu hususta eser ortaya koyan ve makāsıdı tanımlayan hukukçu, Muhammed Tâhir b. Âşûr'dur (1879-1973). İbn Âşûr, makāsıdı, genel ve özel olarak iki farklı şekilde tanımlamıştır. Genel tanım olarak İbn Âşûr; Şârî'in, şer'î hükümlerin tümünde veya bütününe yakın bir kısmında göz önüne aldığı anlam ve hikmetlerdir

¹⁵ Ebu Fadl Cemâlu'd-dîn İbni Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beirut: Dâr Lisani'l-Arap, 1970), 5/221.

¹⁶ Cârellah ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf an Hakâik Ğavâmid et-Tenzil* (Beirut: Dâru'l-Marife, 2012), 1/228.

¹⁷ Ömer el-Aşkar, *Hasâisu'ş-Şer'îati'l-İslâmiyyeti* (Kuveyt: Mektebetu'l-Felâh, 1982), 70.

¹⁸ Kemal Cevdet Ebu'l-Meâtî, *Mazâhiru't-Teysîr fi'ş-Şer'îati'l-İslâmiyyeti* (Kahire: Dâru'l-Faruk el-Hadîse, 1975), 7.

¹⁹ Yusuf bin Abdillâh İbni Abdi'l-Ber, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi*, thk. ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyri (Dammam: Dâr İbni'l-Cevzi, 1994), 2/947.

²⁰ İbni Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Kahire: Matbatu'n-Nahda El-Cedîde, 1389), 2/214.

²¹ İbni Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/353.

²² İbrâhim Mustafa vd., *El-Mu'cemü'l-Vasit*, ed. Abdusselam Harun (Kahire: Arap Dil Kurumu (Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye), 2004), 2/744.

²³ Abdullah bin İbrahim et-Tavîl, *Menhecü't-Teysîri'l-Muâsir* (Mısır: Dâru'l-Hedyi'n-Nebevî, 2005), 23.

²⁴ Şâtıbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli'ş-Şer'îati*, 2/249.

şeklinde tarif etmiştir. Özel tanım olarak ise İbn Âşûr; Şâri'in, hukuki fiillerin her birine ait olan düzenlemeyi yaparken, o fiillerin insanlara fayda temin edecek olan amaçlarını gerçekleştirmek ve koruma altına almak için hedeflediği vasıflardır diye tanımlamıştır²⁵.

III. er-Ruhsa

Sözlük anlamı; kolaylık ve yapılabilir olmaktır. Arapçada: "رخص السعر" yani fiyat düştü ve alış-veriş yapma olanağı doğdu derler. Bir işte ruhsat vardır dendiğinde ise, o işteki zorluğun zıddı anlaşılır²⁶. İbn Manzûr, "رخص" maddesinde "er-Ruhsa"nın birbirinden farklı birçok sözlük anlamlarını zikretmiştir²⁷.

Terim olarak ruhsat "Zor ve meşakkatli bir nedenden dolayı meşru kılınan" şey demektir. Bu durum, yasağı ihtiyaç yerleriyle sınırlandırırken, yasak gerektiren genel bir ilkedden istisnadır²⁸. Şâtîbî'nin tercih ettiği görüş de budur. Ayrıca Şâtîbî *el-Muvafakât* adlı eserinde²⁹ er-ruhsa'nın birçok anlamlarını zikretmiştir. Bunlardan biri: Ağır sorumlulukların ve meşakkatli işlerin insanlardan kaldırılmasıdır. Kur'ân'da buna delalet eden birçok ayet vardır³⁰. Diğer bir anlamı; insanların, zamanlarının bir kısmını Allah'a ibadetle, bir kısmını da meşru olan dünya nimetleriyle geçirebilmeleri için onlara tanınan serbestiyettir. Bu anlamlardan çıkan sonuç; et-teysir ile er-ruhsa arasında genel ve özel açılardan bir ilişkinin var olmasıdır. Bu durumda "her ruhsat, bir teysirdir fakat her teysir, bir ruhsat değildir" denilebilir³¹.

IV. el-Maslaha

el-Maslaha: Sözlükte, "صلاح" anlamında tekil bir mastar olup, özünde hayır ve menfaat barındıran bir kavramdır. Buna göre insana fayda kazandıran veya ondan zararı gideren her şey maslahat olarak isimlendirilebilir³².

Terim anlamı olarak el-maslaha; Allah'ın insanlar için istediği faydalardır. Bunlar; din, can, akıl, nesil ve mal olmak üzere dinen korunması zorunlu olan beş temel esasın korunmasıyla gerçekleşmektedir³³.

V. el-Meşakka

Sözlükte; "الشَّقُّ", bir şeyin yarısı demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de bir ayette: "Onlar ağırlıklarınızı, sizin ancak zorlukla varabileceğiniz beldelere taşırlar"³⁴ buyurulmuştur. Bu anlam, daha çok somut işler için kullanılmıştır. Manevî işler için; "شَقَّ عَلَيْهِ الْأَمْرُ" (iş, ona zor geldi) ifadesi kullanılır. Fetha ile kullanıldığında, işin zorluğu ve altından kalkılamazlığı anlamına gelir. Hadiste; "Ümmetime ağır ve

²⁵ Muhammed Tahir İbni Âşûr, *Makâsîdu's-Şerîati'l-İslâmiyye* (Tunus: eş-Şeriketu't-Tûnusiyetu li't-Tevzî, 1408), 20.

²⁶ elCevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 2/1041.

²⁷ İbni Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/178.

²⁸ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fîsûli's-Şerîati*, 2/301.

²⁹ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fîsûli's-Şerîati*, 2/303-305.

³⁰ el-Bakara 2/286; el-A'râf 7/157.

³¹ Ömer Abdullah Kamil, *er-Ruhsatu's-Şer'iyyetu fî'l-Usûli ve'l-Kavîdi'l-Fıkhiyyeti* (Mekke: el-Mektebetu'l-Mekkiyye, 1420), 43-50.

³² İbni Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/516; elCevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 2/384; Zeynu'd-Dîn Muhammed Bin Ebî Bekr Er-Râzî, *Muhtâr Es-Sihâh*, ed. Yusuf Eş-Şeyh Muhammed (Sayda: El-Mektebetu'l-Asriyye, 1999); Muhammed Ramazan elBûtî, *Davâbitu'l-Maslahati* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1397), 27.

³³ elBûtî, *Davâbitu'l-Maslahati*, 27.

³⁴ en-Nahl 16/7.

zor gelmeyeceğini bilseydim her namazdan önce misvak kullanmalarını emrederdim.”³⁵ buyrulmuştur.

Terim anlamı olarak el-meşakka: Bazı hukukçular, güç yetirme ile yetirememe arasında bir ayrıma gitmemiş, yerine getirilmesi mümkün olmayan şeyleri bile meşakkat olarak isimlendirmişlerdir³⁶. Bazıları da el-meşakka’yı sadece üstesinden gelinebilecek sorumluluklara has kılmıştır. Hastalıkta oruç tutmak ile yolculukta namazı tamamlamak gibi. İslâm hukuku, bu tür meşakkat hususunda hukukçulara serbestiyet tanımıştır. Çünkü bu meşakkat türü, mükellef kılınan fiillerle değil de sorumluluğu yerine getirme esnasında mükellefe erişecek olan meşakkat ile ilgilidir. Bu durum daha çok kişinin kendisini takatinin üstünde nafilelerle mükellef kılması hâlinde belirir³⁷.

VI. Ref’ul-Harec

Sözlükte: "الحرَج"; dar, çıkışı olmayan ve hayvanların otlamak için kendisine ulaşması mümkün olmayan yer anlamına gelmektedir³⁸. İbn Abbas, el-harec, çıkışı olmayan demektir şeklinde tarif etmektedir³⁹.

Terim anlamı olarak el-harec: içinde alışlagelenin dışında bir zorluk olan şey diye tanımlanmıştır⁴⁰. Hukukçulara göre; izale edilmesi öngörülen el-harec, dinî olsun dünyevî olsun, insan için meşru olan bir faydanın temin edilmesine veya fert ve toplumun ibadetlerini ifa etmesine, temel insanî görevlerini yerine getirmesine engel olan her tür zor olan şeyi içermelidir. Bu durumda "رفع الحرج" birey; malî, bedenî, nefsî vb. sorumluluklarını yerine getirirken karşısına çıkacak ve ona engel teşkil edecek her şeyi içerecektir. Bu da ya o sorumluluğu tamamen kaldırmakla ya da onu hafifletmek, bir kısmını tercih etmek veya ona, o sorumluluğu uygun bir şekilde yerine getirebilecek bir çıkış göstererek olacaktır.”⁴¹

Şârî, insanları üstesinden glemeyecekleri sorumluluklarla mükellef kılmadığı gibi⁴², sorumluluklarını yerine getirirlerken de onları zora sokmamıştır⁴³. İslâm hukukunun temelini teşkil eden beş küllî kaide üzerinde düşündüğümüzde, bunların hepsinin ref’u’l-harec ilkesi kapsamına dâhil olduğunu görebiliriz. Niyetsiz amel caiz değildir. Şayet niyet dikkate alınmasaydı, insanlar sıkıntıya düşerlerdi. Dolayısıyla yapılan işler, niyetlere göre dikkate alınmış ve vuku bulması ihtimal dâhilindeki sıkıntılar “Bir işten maksat ne ise hüküm âna göredir” ilkesiyle ortadan kaldırılmıştır. “Şek ile yakîn zâil olmaz” ilkesiyle kesin bilgi, insanların hayatında kök salmıştır. Şüpheye kapı aralanacak olsa, insanların hayatında istikrardan söz etmek mümkün olmayacak ve yaşam zorluk ve sıkıntılarının çokluğundan ve kuruntulardan dolayı çekilmez bir hâl alacaktır. “Âdet Muhakkemdir” ilkesi, insanların ilişkilerinde başvurdukları bir referanstır. Bu ilke uygulanmayacak olsaydı,

³⁵ Muhammed bin İsmâil Buhârî, *Sahih Buhârî* (İstanbul: Dâru’d-Da’ve, 1989), 2/214; Müslim elKuşeyrî, *Sahih Müslim* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1412), 1/220; Salih Humeyd, *Raf’u’l-Harac fi’ş-Şerâti’l-İslâmiyyeti Devâbituhu ve Tatbikâtuhu* (Mekke: Merkezu’l-Bahsi’l-İlmiyyi ve’t-Turâsi’l-İslâmî, Doktora Tezi, 1403), 29.

³⁶ Muhammed Ebû Zehre, *Usûlu’l-Fıkhi* (Mısır: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1997), 36.

³⁷ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli’ş-Şerîati*, 2/219; Ahmed elKarâfi, *el-Furûk* (Lübnan: Dâru’s-Selâm, 1998), 2/119.

³⁸ Mecdu’d-Dîn elFeyrûzâbâdî, *el-Kamûsu’l-Muhît* (Beyrut: Müessesetu Risale, 2005), 1/182; elCevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, 2/305.

³⁹ İbni Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 5/234; Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli’ş-Şerîati*, 2/158.

⁴⁰ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli’ş-Şerîati*, 2/159.

⁴¹ Kamil, *er-Ruhsatu’ş-Şer’iyyetu fi’l-Usûli ve’l-Kavîdi’l-Fıkhiyyeti*, 47.

⁴² el-Bakara 2/286.

⁴³ el-Bakara 2/220.

insanlar arasındaki uyuşmazlıklar uzayacak ve içinden çıkılmaz sorunlarla yüz yüze kalacaklardır. “Meşakkat kolaylaştırmayı gerektirir” ilkesi, olağandışı zorluk ve sıkıntıların kaldırılmasına katkı sunmuştur. Kur’ân ve Sünnet prensipleriyle bize ulaşan ruhsatlar bu çerçevede düşünülebilir. Tedavisini yaptıracak uzman kadın doktor bulamayan bir kadın hasta, mahrem bölgelerini de kapsayacak olsa erkek doktorda tedavi olabilir⁴⁴.

Ebü Bekir İbnü'l-Arabî; “Yüce Allah’ın, zararı gidermek için sana bahsettiği nimetleri saymaya kalksan, ömrün kifayet etmez” demiştir⁴⁵. Bundan dolayı hukukçular; Ref’u’l-harec’i İslâm hukukunun en büyük gaye ve maksatlarından saymışlardır.

VII. ez-Zarûre

ez-Zarûre “فعولة” kalıbı üzerinde "الضرر" mastarından türemiş ve النفع (faydanın) zıt anlamındadır. O, esas itibarıyla “الضرر”ın mastarıdır. “الاضطرار”, “افتعال” kalıbı üzerine “الضرر” dan türemiştir o da; hastalık ve açlık gibi bir içgüdü veya zorlama gibi bir dış baskı nedeniyle insanın, zarar verecek olan bir şeye sevk edilmesidir⁴⁶. İbn Manzûr; “فَمَنْ اضْطُرَّ” (Bakara, 2/173) ayetine dayanarak zarûreti; bir ihtiyaç gereği insanın bir şeyi yapmak zorunda kalması şeklinde tanımlamıştır⁴⁷.

Şâtîbî, zarûreti zarûriyyât bağlamından tanımlayarak: “Bunlar, din ve dünya menfaatlerinin tesis edilmesinde vazgeçilemez olan menfaatlerdir. Bu menfaatlerin kaybedilmesi hâlinde insan hayatı; fitne, can kaybı ve ihmallerin kurbanı olacaktır. Dolayısıyla din, nefis, nesil, mal ve aklın korumasından oluşan zarûrât-ı hamse’nin ihmal edilmemesi gerekir demiştir⁴⁸.

Bir diğeri zarûreti: “İnsanın; din ve dünya menfaatlerinin tesis edilmesi için menfaatlerin bir kısmından mahrum kalacağından korktuğu, bu çıkmazdan da ancak bir haramı işleyerek veya bir vacibi terk ederek ya da bir vacibi, vaktinden sonraya erteleyerek kurtulması mümkün olan durumdur şeklinde tanımlamıştır.”⁴⁹

1.1. Kolaylaştırmanın Hikmeti

Nassların gerisindeki gâye ve hikmetler, dinin özünü ve ruhunu teşkil etmek gibi bir fonksiyona sahiptir. Bu nedenle hukukçular gayelere son derece önem vermişler ve detaylı çalışmalar yapmışlardır⁵⁰.

İnsan, dünya ve ahiret için gereken bilgi ve faydayı temin edebilecek bir akıl ve idrak ile donatılmıştır. Bu niteliği sayesinde her tür gelişim ve medeniyete açıktır. Etrafındaki her şeyi merak edip çözme eğilimindedir. İslâm Şeriatı, insanın bu özelliklerini göz ardı etmez ve kolaylaştırma

⁴⁴ Ebu Bekr İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1409), 3/309; Saffet Köse, *İslâm Hukukuna Giriş* (Hikmetevi Yayınları, 2016), 3/277; Cemalettin Şen, *Sistematik Mecelle Kategorik Giriş ve Tam Metin* (Bursa: Emin Yayınları, 2022).

⁴⁵ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3/310.

⁴⁶ Ahmed bin Faris er-Râzî, *Mu'cem Mekâyis el-Luğa* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 3/360.

⁴⁷ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât füsûli's-Şerîati*, 2/17-20.

⁴⁸ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât füsûli's-Şerîati*, 2/17-20.

⁴⁹ Abdurrahman elAbdullatif, *el-Kavâid ve'd-Devâbit el-Fikhiyye el-Mutedammime li't-Teyisr* (Medine: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyyeti, 2003), 1/224; Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fikhiyye* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1989), 155; Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât füsûli's-Şerîati*, 2/159-162; Cel'aleddin Es-Suyûtî, *El-Eşbâh ve'n-Nezâir Fî Kavâid Ve Frû Fihî's-Şâfiyyeti* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 88.

⁵⁰ İbni Âşûr, *Makâsîdu's-Şerîati'l-İslâmiyye*, 89; Muhammed elUkla, *el-İslâmu Makâsiduhu ve Hasâisuhu* (Amman: Mektebetu'r-Risale el-Hadîse, 1405), 178; İzzuddîn bin Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm fî Mesâlih'l-Enâm* (Kahire: Mektebetu'l- Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1991), 1/175.

metodu sayesinde, emir ve yasakların gerisinde gizli olan mana ve sırların açığa çıkarılmasına imkân tanır. Bundan dolayı dinî hükümlerin çoğu yoruma açık⁵¹ ve teşrî kılınmasının hikmetiyle birlikte zikredilmiştir.

Örneğin namazın hikmeti hususunda Allah, her tür kötülük ve çirkinlikten koruduğu için namazın kılınmasını emretmiştir.⁵² Yüce Allah orucu, O'na karşı en uygun tavrı takınabilmek⁵³ ve zekâtı arınmak⁵⁴ için emretmiştir. Allah kisası ise adil karşılık için⁵⁵ düzenlemiştir. Allah, içki ve kumarın haram kılınmasının hikmetini de Müslümanların sorumluluklarının bilincinde olmasına⁵⁶ bağlamıştır.

Genel görüşe göre, namazın sayısı, her namazdaki rekât sayısı, orucun belirli bir ayda olması, haccın bazı detayları, kefaretlere hüküm ve miktarları gibi ibadetle ilgili olan taabbüdî hükümler dışında kalan hükümlerin hemen hepsinin, yoruma açık, makul ve anlaşılır bir hikmet ve gayeye sahip olduğu kabul edilir.⁵⁷

Şâtîbî bu konuyu şöyle ifade etmektedir: "Şârî, İslâm'ın tikel ve tümel tüm prensipleriyle; zarûriyyât, hâcîyyât, tahsînîyyât vd. dünyevî ve uhrevî maslahatları, genel düzeni bozacak bir duruma mahal vermeden amaç edinir. Bu sistem, kıyamete kadar sorumlulukları, fertleri ve onlarla ilgili durumları kapsmalıdır."⁵⁸

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (öl.1176/1762); "Dinin hükümlerinde yorum yoktur, onlar sadece taabbüdîdir ve sınav içindir, onların kulların maslahatlarıyla bir ilgisi yoktur" şeklindeki bir iddianın yersiz olduğunu belirtmiş ve görüşüne destek olarak, sünnet ve ilk dönem âlimlerinin icmasına atıfta bulunmuştur⁵⁹. Bu da İslâm hukukunun yorumlanabilir ve kulların maslahatlarını dikkate alabilecek bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2. Kolaylaştırmanın Önemi

İslâm, kapsamlı bir hayat programı olarak kabul edilen ve insan yaşamının tüm yönlerini içine alan bir sistemdir. İnsan, dinî hükümlerin detaylarını öğrendikçe, bu dinin amacının insana kolaylık sağlamak olduğunu⁶⁰ kavrayacaktır. İslâm, önceki dinlerdeki bazı aşırı yükümlülükleri ortadan kaldıran⁶¹ müsamaha ve teysîre dayalı⁶² bir din olarak tanımlanır. Her tür aşırılığa karşı

---

⁵¹ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/6.

⁵² el-Ankebût 29/45.

⁵³ el-Bakara 2/183.

⁵⁴ et-Tevbe 9/103.

⁵⁵ el-Bakara 2/179.

⁵⁶ el-Mâide 5/91; el-Ukla, *el-İslâmu Makâsiduhu ve Hasâisuhu*, 101.

⁵⁷ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/6; Yusuf Karadâvî, *Medhal lidirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyyeti* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1991), 57-58; Zeynuddîn bin İbrahim İbni Nuceym, *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzû'd-Dekâik* (Mısır: Matbaatu Bûlâk, 1285), 231; Takıyuddîn Muhammed bin Ahmed İbni Neccâr, *Müntehâ'l-İrâdât* (Beyrut: Mektebetu Dâru'l-Urûbeti, 1983), 187; Şaban Muhammed, *et-Teşrîu'l-İslâmiyyu ve Etvâruhu* (Kahire: eş-Şeriketu'l-Arabiyyetu li't-Tibâati, 1959), 97.

⁵⁸ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/237.

⁵⁹ Ebu Abdulaziz Kutbuddîn Veliyyullah ed-Dehlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğâ* (Riyad: Mektebetu'l-Kevser, 1320), 1/149.

⁶⁰ el-En'âm 6/157; el-A'râf 7/52; el-İsrâ 17/82; Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/121.

⁶¹ el-Bakara 2/286; el-A'râf 7/157; Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/304.

⁶² Buharî, *Sahih Buhârî*, 2/29; Abdullah Bin Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîl Müşkili'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014), 109; İbni Âşûr, *Makâsidu's-Şerîati'l-İslâmiyye*, 60.

durur,⁶³ düşünce ve pratiğinde zorluğa yer vermez⁶⁴. Kısaca İslâm, kolaylık ilkesini benimseyerek tercih edilmesi ve istenmesi gereken bir yaklaşımı ortaya koymuştur⁶⁵.

Şâtibî, "Kolaylaştırma prensibi, hukukta son derece önemlidir. Ancak bu, sorumlulukların, tamamen zorluklardan arındırılmış olduğu anlamına gelmez. Hatta böyle bir iddiada bulunan kişi, dünyevî sorumluluklar kapsamında imtihan ve sınavla amaçlanan hedef ile çelişkiye düşecektir." şeklinde ifade etmiştir⁶⁶.

Kolaylaştırma kadar önemli diğer bir husus da hukukçu, müftü vb. ilim ehli olmayan kişilerin makâsîd hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan bu metodu yanlış veya alanı dışında kullanarak İslâm'a vereceği zarardır. Çünkü hükümlerin gayelerine yönelik bilgisizlik, bazı insanları onu inkâr etmeye sevk edebilir⁶⁷. Buna benzer tehlikeli sonuçlardan kaçınmak için hukukçunun, şer'î hükümlerden amaçlanan hikmet ve gayeyi anlayıp çıkarabilmesine olanak tanıyan düşünme derinliği ve kapsamlı bir bilgiye sahip olması gerekir. Bu gaye ve hikmetlere ulaşmaktan kaçınması hâlinde ise İslâm hukukunun çıkmaza sürükleneceği açıktır⁶⁸.

1.3. Kolaylaştırmanın Amaçları

İslâm hukuku, kolaylaştırma ilkesiyle büyük amaçlara yönelmiştir. Bu amaçlar, birbirini tamamlayan ve insanın şahsiyetini oluşturan bir bütünün parçaları gibidir. İnanç ve ibadetle ilgili hedeflerin yanı sıra toplumsal, cezaî, davranışsal ve fikrî gayeler de önemlidir.

İslâm, merhamet ve kolaylık dini olup hükümleri, insanın yaratılışına uygun olarak konulmuştur. Bu hedefleri gerçekleştirmek için korkutma ve teşvik yöntemleri kullanılmıştır. Korkutma yöntemi, insanların kıyamet gününde Allah'a verecekleri hesap sonucunda alacakları cezanın onlara bildirilmesidir. Teşvik ve sevdirmeye yöntemi ise, hukukun çoğunun üzerine inşa edildiği kolaylık ilkesinin hayata geçirilmesine odaklanır. İslâm hukuku, bu özelliğiyle zayıf yaratılışlı insan tabiatıyla uyumludur. Şâtibî'nin ifade ettiği gibi, İslâm hukuku toplumun en zayıf ferdi dâhil herkesin anlayıp uygulayabileceği bir tarzda düzenlenmiştir⁶⁹. Böylece İslâm, evrenselliğini koruyarak hızlı bir kabul görmüş ve insanlar tereddüt etmeden İslâm dinini seçmişlerdir⁷⁰.

Abbâs Mahmûd el-Akkâd'ın (1889-1964) ifadesine göre, İslâm'ın Afrika kıtasında hızla yayılmasının ana nedeni, bu dinin okuma yazması olmayan toplumun en zayıf fertleri tarafından anlaşılır esas ve prensipleriyle kolay ve basit bir din olmasıdır. Bu durum, insanların karmaşadan uzak bir şekilde Allah'ın varlığını ve birliğini kabul edip İslâm'a girmelerine ve belli başlı farzları

⁶³ Muhyiddîn el-Hârîs, *el-İslâmü Dînu'l-Yusri* (Bağdat: Mecellet et-Terbiye el-İslâmiyye, 1987), 232; edDehlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğâ*, 1/169; Muhammed Fethi Osman, *el-Fikru'l-İslâmî ve't-Tatavvur* (Kuveyt: Ed-Dâr El-Kuveytiyye, 1995), 167.

⁶⁴ el-Bakara 2/185; en-Nisâ 4/28; el-Mâide 5/6; el-A'râf 7/157; el-Hac 22/78; el-Ahzâb 33/38.

⁶⁵ el-Bakara 2/185.

⁶⁶ Şâtibî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şer'iati*, 2/131; Abdulazîz el-Hayyât, *el-Müeyyidâtü't-Teşriyye* (Kahire: Dâr's-Selâm, 1986), 11.

⁶⁷ Yusuf el-Karadâvî, *el-Merceyyetü'ulyâ fî'l-İslâm* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 2001), 240; Tefik Ali Vehbe, *el-İslâmü Şer'iatu'l-Hayâtî* (Riyad: Dâru Livâ, 1981), 76.

⁶⁸ Muhammed Kutub, *Muktadayâtu Lâ ilâhe illallah* (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2007), 156; et-Turâbî, *Menheciyyetu't-Teşri' fî'l-İslâmî*, 106-132.

⁶⁹ Şâtibî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şer'iati*, 2/88.

⁷⁰ en-Nasr 110/1-3.

öğrenmelerine yol açmıştır⁷¹. Muhammed Reşâd Sâlim de kendi araştırmalarında aynı gerçeği gözlemlemiştir⁷².

Kolaylık ilkesi, kulluk açısından hayatın her alanında davranışsal olarak da insanın tabiatını gözetmiştir. Bu nedenle üstesinden gelinemeyecek, uzun, yorucu ve bıkkınlığa neden olan bir kulluk tarzını, zayıf tabiatı gereği insana uygun görmemiştir. Kolaylık metodunu dikkate almayan kimseler, hayatı insanlara yaşanmaz hâle getirmişlerdir⁷³.

2. Kolaylaştırmanın Dayanakları

İnsanların dünya hayatına gönderilmelerinin amacı, emredildikleri şekilde kulluk etmektir⁷⁴. Dünyadaki bu kulluk serüvenine; namaz, oruç vb. ibadetler açısından bakıldığında, tümünün gayret ve sabır gerektiren bir süreç olduğu görülecektir. Dolayısıyla kolaylaştırma metodu, insanların en fazla ihtiyaç hissettikleri prensiplerden kabul edilmiştir.

Kur'ân ve sünnet kolaylaştırma ilkesinin insanlığın tümü için önemini zikrettikleri gibi Aşhab ve ondan sonraki hukukçular da bu ilkenin gerekliliğine işaret etmişlerdir. Onlar sadece nasların lafızlarını göz önünde bulundurmamış, aynı zamanda gaye ve maslahatı da dikkate almışlardır. Onlar için, gaye ve maslahatlar nasların ruhu, lafızlar da bu ruhu ayakta tutan beden mesabesindedir. Kur'ân ve sünnetten çıkarılan hükümler zaman ve mekân bağlamında esnekler. Aynı nassın farklı zaman ve mekânlarda birden çok hüküm ve pratik üretebilmesi mümkündür. İlk dönem ulemasının rivayetlerinden bazıları birbirine muhalif gibi görünse de bu bakış açısıyla ele alındığında, farklı zaman ve mekânlarda uygun olan hükümler olduğu anlaşılabilir. Bu perspektif, İslâm'ın çağın gereksinimlerinden uzak olduğu kanısına yol açmaz. Aksine, dinin esnekliği ve kolaylaştırma ilkesine uygunluğu, insanların İslâm'a olan bağlılığını güçlendirebilir. Bu sayede din, her zaman ve mekânda insanların ihtiyaçlarına cevap verebilir ve güncelliğini koruyabilir⁷⁵.

2.1. Kur'ân'da Kolaylaştırma İlkesi

Kur'an'da kolaylaştırmaya delalet eden birçok ayet bulunmaktadır. Allah, önceki ümmetler için dinleri hususunda geçerli olan zorluk ve sıkıntıları, son ümmetten kaldırdığına dair şöyle buyurur: “Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır.”⁷⁶

Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö. 310/923) ve Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) (A'râf:157.) ayeti şu şekilde yorumlamışlardır: Allah, Muhammed'e (s.a.v.) ittiba edenlerden, Benî İsrâil'e dinleri hususunda zorunlu kıldığı ağır yükleri kaldırmıştır⁷⁷. İslâm ümmetine getirilen şeriat, önceki ümmetlerin yaşadığı zor ve sıkıntılı işleri kaldırarak dinlerini yaşamalarını kolaylaştırmıştır. Benî

---

⁷¹ Abbas elAkkâd, *el-İslâmu fi'l-Karnî'l-İşrîn Hâdiruhu ve Müstakbelühü* (Kahire: Dâru'l-Hilal, 1960), 19.

⁷² Muhammed Reşâd Salim, *el-Madhal ilâ Sekâfe İslâmiyye* (Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1981), 235.

⁷³ Abdulaziz er-Rabîa, *Suvar Min Semâhati'l-İslâm* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 49; Muhammed Sıdkı elBurunu, *el-Vecîz fi idâhi Kavâidi'l-Fikri'l-Külliyeti* (Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1331), 255; Muhammed Abid el-Câbirî, *Vichetu Nazar Nahve İâdet Binâ Kadâyâ'l-Fikri'l-Arabiyyi'l-Muâsiri* (Beyrut: Merkez Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, 1992), 244; ebu'l-Hasan en-Nedevî, *Mâzâ Hasire'l-Âlemu Binhitâti'l-Müslimîn* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1978), 54; Muhammed elVukeylî, *Fikhu'l-Evleviyât Dirâsetün fi'd-Devâbit* (Amerika: el-Ma'hedu'l-Âlemî Li'l-Fikri'l-İslâmî, 1416), 321; Abulvehhâb Hallâf, *es-Siyâsetu's-Şer'iyyatu fi's-Şuûni'd-Dustûriyye ve'l-Hâriciyye ve'l-Mâliyye* (Kahire: Dâru'l-Ensâr, 1397), 187.

⁷⁴ ez-Zâriyât 51/56.

⁷⁵ Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (Marmara Üniversitesi (Turkey), PhD Thesis, 1989), 99.

⁷⁶ el-A'râf 7/157.

⁷⁷ Muhammed İbni Cerir, *Tefsir et-Taberî min Kitabihi Câmi'l-Beyân an Te'vil Âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 13/167; Abdurrahman Er-Râzî İbni Ebî Hâtem, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Riyad: Mektebetü Nizar Mustafa, 1419), 5/5/1583.

İsrâil'in dinî yasaklarının bazıları oldukça ağır ve katı kurallardı. Örneğin, elbisesine idrar bulaşan birinin elbisesini kesmesi gerekiyordu veya cumartesi günü çalışmaları yasaktı. Ancak İslâm'da, böylesi zorlayıcı hükümler kaldırılarak insanların dinlerini daha kolay ve huzurlu bir şekilde yaşamaları sağlanmıştır⁷⁸.

İbn Âşûr'a göre, İslâm hukuku kolaylaştırma yönüyle öne çıkar. Allah'ın dinde insanlara güçlük yüklediği⁷⁹ ve onlar için kolaylık dilediği, zorluk dilemediği ayetleri⁸⁰ bu durumun en açık kanıtıdır. "Meşakkat teysiri celbeder" ilkesi ise Kur'ân ve sünnette meşakkat ve sıkıntının kolaylık sebebi olduğunu açıklar. Dolayısıyla meşakkat, ruhsatın bir lisansı olarak kabul edilir⁸¹.

2.2. Sünnette Kolaylaştırma İlkesi

Hz. Peygamber, dinin kolaylık olduğunu ve aşırılık yapanın sorumluluklarının üstesinden gelemeyeceğini haber vermektedir⁸². Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/870), bu hadise dayanarak sahîhinde: "Din kolaylıktır" diye bir bölüm açmış ve benzeri hadisleri orada toplamıştır⁸³.

Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) de, hadisteki "فسدِّدوا" lafzını açıklarken; yolun en kısa olanını, yöntemin de en isabetli olanından sıratı müstakime ulaşmayı tercih edin. "وقاربوا" ameli de en kolay şekilde yerine getirin, onu zorluklarla kendinizden uzaklaştırmayın şeklinde izah etmiştir⁸⁴.

Hz. Peygamber, İslâm coğrafyasının genişleyeceğini, Müslümanların hac ve umre için Kâbe'ye geleceğini ve bu hususta kendisine uymayı arzu edeceklerini ama bunun onlara sıkıntı yapacağını bildiği için Kâbe'nin içinde ibadet ettiğine üzülmiştir.⁸⁵ Bu olay, Peygamber'in insanlar için devamlı kolaylık ilkesini tercih ettiğinin kanıtıdır⁸⁶.

2.3. Sahâbe ve Tâbîinde Kolaylaştırma İlkesi

İslâm hukukunun iki ana dinamiği olan Kur'ân ve Sünnetten kolaylaştırma metodunun bazı örneklerini sunduk. Burada vahyin ilk muhatabı ve İslâm hukukunun gaye ve amaçlarına yaşayarak vakıf olan⁸⁷ ashâbın ve onların rahle-i tedrisinden geçen tâbîinin uygulamalarından bazı örnekler verilecektir.

a. Irak fıkıh ekolünün öncülerinden Mis'ar b. Kidâm (ö. 155/772), Main bin Abdurrahman'ın kendisine babasının el yazması olduğuna dair yemin ettiği bir yazı gösterdiğini aktarmıştır. Yazıda İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin olsun ki ben, aşırılığa kaçanlar hususunda Peygamber'den daha çok kızan kimse görmedim. Ebû Bekir ve Ömer de bu hususta onun yoluna uydular."⁸⁸

⁷⁸ Ebu Leys Nasr Es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 1/556.

⁷⁹ el-Hac 22/78.

⁸⁰ el-Bakara 2/185.

⁸¹ Muhammed Tahir İbni Âşûr, *Tefsîr Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâr Et-Tûnusiyeye Li'n-Neşr, 1984), 2/135; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, 3/277-278.

⁸² Buhârî, *Sahih Buhârî*, 2/1/15.

⁸³ İbn-i Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî bi Şerh Sahih Buhârî*, thk. Muhibbu'd-Dîn el-Hatîb (Kahire: Dâru er-Reyyân li't-Turâs, 1986), 13/231.

⁸⁴ Nureddin Melâ Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtî'l-Mesâbîḥ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 3/934.

⁸⁵ Nureddin Es-Sindî, *Haşiyetu's-Sindî alâ Sünen İbni Mâce* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1989), 2/250.

⁸⁶ Muhammed bin İsa es-Sulemî Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, t.y., 2/223.

⁸⁷ Muhammed Yusuf elKandehlevî, *Hayâtu's-Sahâbe* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 1/231.

⁸⁸ Abdullah edDârimî, *Sünen* (Pakistan: Matbaatu'l-Hadîs, 1404), 1/50.

Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö. 143/760); Hz. Ömer'in bir grup sahâbeyle çıktıkları yolculukta bir havuzun yanından geçtiklerini ve Ömer'in olayın detaylarını araştırmadan sadece olayın zahirine göre suyun temiz olduğuna karar verdiğini anlatmıştır. Bu da İslâm hukukçularının ve bireylerin, olayların detaylarına dalmak yerine kolaylık yöntemini tercih etmeleri için kâfi bir örnektir⁸⁹.

c. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), bu konuda şöyle demiştir: "Gerçek fakih; dininde ve ilminde güvenilir olan ve Allah'ın kullarına ruhsatlarla kolaylık sağlayanıdır. Dinde aşırılığa gelince onu herkes yapabilir!"⁹⁰.

d. Tırnakları kesmek ihramın mahzurlarından olmasına rağmen, Saîd b. Cübeyr ihramlının çektiği acıdan dolayı ayeti⁹¹ de delil göstererek tırnağını koparıp atması yönünde fetva vermiş ve İslâm'ın kolaylık dini olduğunu hatırlatmıştır⁹².

Ebü Hanîfe (ö. 150/767), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi âlimler de "Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez"⁹³ ayetini ve "Siz kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak değil"⁹⁴ hadisini kendilerine düstur edinmişlerdir. İnsanların hayat şartlarını, anlayış ve kabiliyetlerini dikkate alarak sorunlarına çözümler üretmişlerdir. Gelecek nesil ilim ehline "Meşakkat kolaylığı gerektirir"⁹⁵, "Zorluk giderilmelidir"⁹⁶, "İmkânlar ölçüsünde zarar giderilmelidir"⁹⁷, "İş zora girdiğinde genişletilmelidir"⁹⁸ gibi sayısız teysîr ilkesi bırakmışlardır⁹⁹.

3. Zarûrât-ı Hamse ve Teysîrin Dinî Hükümlere Etkisi

3.1. Zarûrât-ı Hamse ve Tarihî Gelişimi

Hukukçular, Allah'ın işaret ettiği maslahatları belirleyerek insanlar için kolaylık sağlamak ve zorlukları ortadan kaldırmak için makâsîdüş-şerîaya önem vermişlerdir. Bu kapsamda yapılan detaylı çalışmalarda, şerîatın amaçlarına yönelik anlamlar yüklenmiştir¹⁰⁰. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) tarafından ortaya konulan ve Gazzalî (ö. 505/1111) tarafından derli toplu hale getirilen zarûriyyât bünyesindeki beş küllî maslahat teorisi, ulemanın çoğunluğu tarafından önemsenmiştir. Bu beş maksat; din, nefis, akıl, nesil ve mal olmak üzere zarûrât-ı hamse olarak

---

⁸⁹ Abdurrahman İbni'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1407), 2/98.

⁹⁰ Şemseddîn ez-Zehabî, *Siyer A'lamu'n-Nubelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413), 8/229; Muhammed Saîd Aşmâvî, *Usûlu's-Şerîâ* (Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1403), 45; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 2/320.

⁹¹ el-Bakara 2/185.

⁹² Hafız ebu Bekr, *Musannef İbni ebî Şeybe* (Riyad: Dâr Kunûz İşbilyâ, 2015), 19/27.

⁹³ el-Bakara 2/185.

⁹⁴ Buharî, *Sahih Buhârî*, 2/8/30.

⁹⁵ Es-Suyûtî, *El-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 85; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, 3/277; Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2020), 64.

⁹⁶ Takiyuddîn Muhammed bin Ahmed İbni Neccâr, *Şerhu Kevkebi'l-Munîr* (Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1997), 4/4/443; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 64.

⁹⁷ ez-Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fikhiyye*, 207-208.

⁹⁸ el-Abdullatîf, *el-Kavâid ve'd-Devâbit el-Fikhiyye el-Mutedammine li't-Teysîr*, 1/1/279.

⁹⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (Seçkin Yayınları, 2019), 76; Mustafa Yıldırım, *Mecellenin Küllî Kaideleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2020), 97; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, 3/271-303.

¹⁰⁰ Allâl Fâsî, *Makâsîdu's-Şerîati'l-İslâmiyyeti ve Mekârimuhâ* (Ribat: Müessesetu Allâl el-Fâsî, 1993), 7; Muhammed Bekr İsmâîl, *Makâsîdu's-Şerîati'l-İslâmiyyeti Ta'sîlen ve Tefîlen* (Mekke: İdâretu't-Da'veti ve't-Ta'lîm, Câmiatu Ummi'l-Kurâ, 2003), 17.

adlandırılmıştır¹⁰¹. Gazzâlî bu teoriyi bir sisteme oturtarak hükümleri zarûriyyât, hâciyyât ve tahsiniyyât şeklinde üç sınıfa ayırmış¹⁰² ve muasır İslâm hukukçularından İbn Âşûr da bu konuda detaylı çalışmalar yapmıştır¹⁰³.

3.2. Zarûrât-ı Hamsenin Temellendirilmesi

Gazzâlî, maslahatları zarûriyyât, hâciyyât ve tahsiniyyât şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutmuş ve bu kapsamda din, nefis, akıl, nesil ve mal maslahatlarını zarûriyyât başlığı altında beşe tamamlamıştır¹⁰⁴. Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233) ve onun gibi birçok usûl-i fıkıh âlimi, bu tümel maksatların toplumların genelinde görüldüğünü ve evrensel olduğunu belirtmiştir¹⁰⁵. Şâtıbî, zarûrât-ı hamsenin diğer dinlerde de var olduğunu ve bunun istikrâ delilinin¹⁰⁶ göstergesi olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁷. Bardakoğlu, pozitif hukuklarda da bu hususta farklılık olmadığını, istikrâ delilinin genel olduğunu vurgulamıştır¹⁰⁸. İslâm hukukçularının zarûrât-ı hamse konusunda genellikle hemfikir oldukları görülmektedir¹⁰⁹. Bûtî (1929-2013), bu konuda İslâm ulemasının icmâ olduğunu savunmuştur¹¹⁰. Zarûrât-ı hamse hem icmâlî hem de tafsîlî delillerle desteklenmiştir. İstikrâ delili icmâlî tarafın delili olarak kabul edilirken¹¹¹, Kur'ân ve sünnet tafsîlî delillerin kaynağı olarak gösterilmiştir¹¹². Şâtıbî, makâsıdın asıllarının Kur'ân'da yer aldığını ancak sünnet aracılığıyla hayata geçirildiğini ifade etmiştir¹¹³. Bu temellendirme, dinin muhafazası gibi maslahatların hem kitapta icmâlî olarak zikredildiğini hem de sünnette detaylandırılarak pratiğe aktarıldığını göstermektedir¹¹⁴.

3.3. Teysîrin Dini Korumadaki Etkisi

Allah (c.c.), insanlar için hayır dileyen ve onun için çaba gösteren kullara kolaylık sağlar ve onları muvaffak kılar¹¹⁵. Bu da Allah'ın kullarının dünya ve ahiret maslahatlarını önemseydiğini ve

¹⁰¹ Muhammed Boynukalın, "Makâsıdu's-Şerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/27/425; Abdurrahman Haçkalı, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Maslahat Tanımları ve Bunların Analizi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2000), 55.

¹⁰² Ali Pekcan, *İslâm Hukukunda Gâye Problemi* (İstanbul: Nadir Kitap Yayınları, 2012), 103.

¹⁰³ İbni Âşûr, *Makâsıdu's-Şerîati'l-İslâmiyye*, 20.

¹⁰⁴ Muhammed Gazâlî, *el-Mustasfâ fi İlmi'l-Usûl*, thk. Muhammed Abdüsselâm Abdu's-Şâfi (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413), 1/1/417.

¹⁰⁵ Muhammed Güngör, *Zarûriyyât-ı Hamse Bağlamında Yahudilikte Maslahat, İslâmî ilimlerde maslahat*, ed. Adem Yıldırım - Ayten Erol (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 371-391.

¹⁰⁶ Muhammed Ahmed elHavârizmî, *Mefâtihu'l-Ulûm* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1923), 2/91; *Dîa İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 23/358-359.

¹⁰⁷ Şâtıbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/1/31.

¹⁰⁸ Ali Bardakoğlu, "Tabîî Hukuk Düşüncesi Açısından İslâm Hukukçularının İstihsan ve İstislah Görüşü", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986), 89.

¹⁰⁹ Mustafa Türkan, "Makâsıdu's-Şerîa ile İlgili Eserlerde Zarûriyyâtın Tertibi Sorunu", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (2018), 443.

¹¹⁰ elBûtî, *Davâbitu'l-Maslahati*, 121.

¹¹¹ Şâtıbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/177, 338; Abdulaziz İbni Rabîa, *İlmu Makâsıdu's-Şârî'* (Riyad: Mektebetu'l-Melik Fehd El-Vataniyye, 2002), 202, 226.

¹¹² elBûtî, *Davâbitu'l-Maslahati*, 121.

¹¹³ Şâtıbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/346.

¹¹⁴ Şâtıbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/346-349.

¹¹⁵ el-Ankebût 29/69.

onları zedeleyecek her tür söz ve eylemi kabul etmediğini gösterir¹¹⁶. Her zaman için "Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez"¹¹⁷ prensibi geçerlidir.

İslâm, insanların yaşamlarının dengesini bozmamaları için sınırlı şer'î yükümlülüklerle sorumlu tutmuştur. İbadetlerde insanın hoşuna gitmeyen türden meşakkatler olsa bile, Allah, bu yükümlülükleri çeşitli yönlerden hafifletmiş ve kolaylaştırmıştır. Örneğin, beş vakit farz namaz, günün farklı saatlerine dağıtılarak kolaylaştırılmıştır¹¹⁸. Zekât, malî imkânları nisaba ulaşanlara yılda bir defaya mahsus olmak üzere belirli mallarda farz kılınmıştır¹¹⁹. Oruç sadece belirli şartları taşıyanlara farz kılınmıştır¹²⁰. Hac ise ömründe bir defa mali gücü yerinde olanlara farz kılınmıştır¹²¹.

İbadetlerin temeli tevkif esasına üzerine bina edilmiş ve Şâri' tarafından nasla belirlenmiştir¹²². Şâri'in teşrî kılmadığı bir ibadeti veya yükümlülüğü kendi yanından icat etmek helâl değildir. Hz. Peygamber'in "Kim bu işimizde ondan olmayanı ihdas ederse, ihdas ettiği sahibine iade edilir"¹²³ hadisi bu kuralı teyid etmektedir.

3.4. Teysîrin Nefsi Korumadaki Etkisi

Kur'ân¹²⁴ ve tevâtür derecesine varan sünnet nasları, insanın saygınlığını anlatmış ve bu hususta icmâ da gerçekleşmiştir. Bütün bunlar, insanın saygınlığının önemine ve her tür kötülüğe karşı korunması gerekliliğine işaret etmektedir¹²⁵.

Rasulullah (s.a.v.) Mina'da ashâbına, öncelikle saygınlığı zihinlerinde yer etmiş konuları sormuş ve her soru sorduğunda bir süre bekleyerek onların dikkatini kendisine çekmiştir. Ardından nefislerin, malların ve ırzların da aynı saygınlığa sahip olduğunu hatırlatmıştır¹²⁶. Çünkü bu hususlar, Câhiliye Dönemi'nde onlar için pek bir öneme sahip değildi. Ancak Peygamber, Allah'ın bu hususları onların saygın ve değerli saydıkları şeylerden daha önemli kıldığını onlara bildirmiştir¹²⁷.

İslâm hukukçuları da din ile nefsin masumiyet ve hürmetinin sabit olduğu ve ona kıymanın haram olduğu konusunda icmâ etmişlerdir¹²⁸. İslâm hukuku, zararın gelmesini önlemek için önleyici tedbirler alarak insan nefsinin korunmasında proaktif bir rol üstlenir. Bu durum, diğer beşerî

---

¹¹⁶ Muhammed B. Yusuf Ebu Heyyân Esîru'd-Dîn, *Tefsir El-Bahru'l-Muhît, Thk. Âdil Ahmed Ve Ali Muavvid* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 1/638; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/1/1446.

¹¹⁷ el-Bakara 2/185.

¹¹⁸ en-Nisâ 4/103; en-Nûr 24/58; er-Rûm 30/17-18; el-İsrâ 17/78; Hûd 11/114; Tâhâ 20/130; Buharî, *Sahih Buhârî* Mevâkîf, 16, 26; Tefsir, 50/1; Tevhîd, 24; Müslim, Mesâcid, 211; Tirmizî, Mevâkîf, 4; Sıyâm, 1; Nesâî, Sıyâm, 1, İmân, 23.

¹¹⁹ et-Tevbe 9/60; el-Hac 22/41; Buharî, *Sahih Buhârî* Zekât, 1, Edep, 1, İmân, 1, 2, Bakara suresi tefsiri, 2/30; Müslim, İmân, 19-22.

¹²⁰ el-Bakara 2/185; Buharî, *Sahih Buhârî* Buharî, *Sahih Buhârî* Savm, 5, 6; el-Kuşeyrî, Tahâre Sıyâm, 1, 2, Musâfirîn, 175.

¹²¹ el-Bakara 2/125, 126; el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/67; Buharî, *Sahih Buhârî* Hac, 4, 34, 102; Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî* Hac, 6, 14, 88; Ebu Abdurrahman Ahmed bin Şuayb el-Horasânî, *Sünen-i Nesâî* (Kahire: Mektebetu et-ticariyye, 1986) Hac, 3.

¹²² el-Mâide 5/3; eş-Şuarâ 50/21; Yûnus 10/59; Mehmet Özkan, *Hanefî Mezhebine Göre Uygulama Açısından İbadet Konularındaki İctihatlar* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 139-165.

¹²³ Buharî, *Sahih Buhârî*, 2/2697; el-Kuşeyrî, *Tahâre*, 1/1718.

¹²⁴ el-İsrâ 17/33; en-Nisâ 4/93.

¹²⁵ Ebu İshak İbrahim Şîrâzî, *el-Muhezzeb fi Fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 2/72.

¹²⁶ Buharî, *Sahih Buhârî*, 2/1074 Veda Haccı, 4406; el-Kuşeyrî, *Tahâre*, 1/1305 Kasâme, 1679.

¹²⁷ el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî bi Şerh Sahihi Buhârî*, 13/1/159.

¹²⁸ Abdurrahman B. Muhammed Kleybûlî, *Mecmau'l-Enhur Fî Şerhi Multekâ'l-Abhur* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 4/309.

sistemlerden ayrılır. Allah, bu tedbirlerin uygulanması sorumluluğunu bireye yüklediği gibi, devleti de tebaasının tümünden sorumlu kılmıştır¹²⁹.

İnanç doğru ve güçlü olduğunda, suçlara karşı etkin koruyucu bir kalkan sağlar. Dolayısıyla her birey, kendini koruyabilmek için bu koruyucu zırhı kuşanmalıdır. Yöneticiler de her alanda halkın güvenliğini sağlamak, doğru bir inançla nesiller yetiştirmeye uygun bir eğitim temeli atmaya çalışmalıdır. Mâverdi'nin ifadesiyle, " Devlet başkanlığı ve kamu yöneticiliği, din ve dünya siyasetinin korunmasında nübüvvetin devamı niteliğindeki kurumlardır¹³⁰.

3.5. Teysîrin Akli Korumadaki Etkisi

İslâm, akla ve düşünceye büyük bir değer vermekte ve insanların akıllı bir şekilde yaşamalarını teşvik etmektedir. Bu önem, ayetler ve hadisler yoluyla vurgulanmaktadır¹³¹. İslâm hukuku, insanı bir bütün olarak önemser ve hem beden hem de akıl sağlığının korunmasını amaçlar. Bu bağlamda, rızık temiz olanı mübah, zararlı olanı ise haram kılınarak¹³² insanın bedenini ve aklını korumak için tedbirler alınmıştır.

İslâm hukukçuları, beş temel ilke arasında aklın korunmasının önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedirler¹³³. Akıl, şer'î yükümlülüklerin anlaşılmasında ve naslardan hükümlerin istinbat edilmesinde büyük bir rol oynamaktadır¹³⁴. Dolayısıyla, aklın korunması, kişinin sorumluluklarını yerine getirebilmesi için şarttır.

İslâm'ın vurguladığı aklın korunması düşüncesi, on dört asır öncesinden günümüze kadar geçerliliğini korumuş ve değeri bilinmiştir. İslâm hukuku, akla ve düşünceye verdiği değerle toplumun refahını ve istikrarını desteklemiştir. Allah, akli korumanın önemini vurgulayarak, akli zedeleyen davranışlar için cezalar koymuştur. Suçlulara verilen caydırıcı cezalar, aklın korunmasının teminatı olarak kabul edilir¹³⁵.

Aklın etkin bir şekilde korunması, insanın bedensel ve ruhsal sağlığının yanı sıra şer'î sorumluluklarını yerine getirebilme kapasitesine de olumlu yönde etki eder. Bu nedenle, İslâm dini, akıllıca kararlar verme ve düşünce süreçlerini geliştirme konusunda insanları teşvik eder.

3.6. Teysîrin Nesli Korumadaki Etkisi

Neslin korunması, İslâm hukukunda geniş bir yer ve büyük bir öneme sahiptir. Hukukçular bu konuyu hukukun genel amaçlarından biri olarak kabul ederler ve insanların hayatlarının bağlı olduğu zarurî bir konu olarak değerlendirirler. Neslin kaybolması, hayatın yok olması, nimetlerin kaybolması ve fesadın yayılması anlamına gelir¹³⁶.

¹²⁹ Vehbe, *el-İslâmü Şerîatu'l-Hayâti*, 43-49; İbni Nuceym Zeynuddîn B. İbrahim, *El-Eşbâh Ve'n-Nezâir* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991), 10 Mecelle, md. 8.

¹³⁰ Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed Mâverdi, *el-Ahkâm es-Sultâniyye* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1990), 5-8.

¹³¹ Tâhâ 20/123-124; Hâkim Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek alâ es-Sahîhain* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 1/171.

¹³² el-A'râf 7/157.

¹³³ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/10.

¹³⁴ Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şerîati*, 2/106.

¹³⁵ İzzuddîn bin Abdisselâm, *el-Fevâid fî İhtisâri'l-Mekâsid* (Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1416), 1/121-122.

¹³⁶ Nuri Kahveci vd. (ed.), *Günümüzde Aile ve Önemi, İslâm Hukuku (Şahıs-Aile-Miras)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 2/2/78.

İslâm, neslin önemini vurgulayarak, insanlara kendi cinsinden eşler verdiğini ve onlardan nesillerin devamı için çocuklar ve torunlar bahsettiğini ifade eder¹³⁷. Peygamber de evlenmeye teşvik ederek¹³⁸ neslin önemini belirtmiştir. Aile, toplumun düzelmesi veya bozulmasında güçlü bir yapı taşı olarak kabul edilir¹³⁹. Hukukçular, zarûrî maslahatların dini, nefsi, aklı, nesli ve malı koruyan maslahatlar olduğunu ifade ederler¹⁴⁰. Evliliğin asıl amacının nesil olduğu düşünülse de diğer amaçlar da asıl niyetin takipçisi ve tamamlayıcısıdır¹⁴¹.

İlgili ayetler ve hadisler incelendiğinde, bu hükümlerin çıkarıldığı şer'î hükümler ile temsil edilen menfaatler arasında yakın bir ilişki olduğu görülür. Geçmişten günümüze, hukukçular bu konuya büyük önem vermiş ve sayısız eserler telif etmişlerdir¹⁴². İslâm hukuku, kulların dünya ve ahiret maslahatlarını temin etmek amacıyla inşa edilmiştir¹⁴³.

İslâm, evlenmeye teşvik eder ve cinsel içgüdünün en iyi şekilde yönetilmesini sağlar¹⁴⁴. Evlilik, cinsel içgüdüğü meşru olan yola yönlendirmenin en güvenli yoludur. Aile, yeni medeniyetlerin temel taşlarını oluşturan, olumsuzlukları birlikte aşan, inanç, dürüstlük ve özgüven duygularını aşıl原因an önemli bir kurumdur¹⁴⁵.

Küllî kaidelerden biri, bir şeyin haram olması durumunda, onu başlatan etkenlerin ve ona götüren araçların da haram olmasıdır¹⁴⁶. Haram götüren yolların kapatılması, İslâm'ın önerdiği en uygun yoldur¹⁴⁷. Bu nedenle, mahrem olmayan bir kadınla baş başa kalınması, mahrem olmayan erkek ve kadının ihtilatı gibi durumlar yasaklanmıştır. İnanç ve takva düzeyi bahane edilerek İslâm dinin belirlediği bu yasakların ötesine geçilmesine izin verilmez¹⁴⁸. Çünkü dinî yasaklar herkes için geçerlidir.

3.7. Teysîrin Malı Korumadaki Etkisi

Malın korunması, İslâm hukukunda önemli bir yer tutar ve bu konuyla ilgili olarak pek çok önlem ve emir bulunur. Mal, bireylerin ve toplumun hayatındaki önemli bir unsurdur ve insanların geçim açısından temel bir ihtiyacıdır. Bu nedenle, İslâm hukuku malın düzenlenmesi, kullanımı, borç verme gibi konularda net kurallar getirmiştir¹⁴⁹.

---

¹³⁷ en-Nahl 16/72.

¹³⁸ Süleyman ibn'el Eş'as es-Sicistani Ebû Dâvûd, *Sünen* (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.), 4/312.

¹³⁹ Nuri Kahveci vd. (ed.), *Evlilik Birliğinin Sürdürülmesi, İslâm Hukuku (Şahıs-Aile-Miras)* (Konya: Hikmetevi Yayınları, 2021), 2/2/203.

¹⁴⁰ Abdullah Çolak, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2021), 13-18; Kahveci vd., *Günümüzde Aile ve Önemi, İslâm Hukuku (Şahıs-Aile-Miras)*, 2/78.

¹⁴¹ Kahveci vd., *Günümüzde Aile ve Önemi, İslâm Hukuku (Şahıs-Aile-Miras)*, 2/78.

¹⁴² Şâtîbî - Ubu Ubeyde Meşhûr, *el-Muvafakât fî usûli's-Şer'îati*, 2/12; El-Cevziyye ibni Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkîîn An Rabi'l-Âlemîn* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1973), 3/117-118.

¹⁴³ İzzuddîn bin Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm fî Mesâlih'l-Enâm*, 1/53; İbni Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkîîn An Rabi'l-Âlemîn*, 3/3.

¹⁴⁴ el-Bakara 2/187; en-Nisâ 4/24; el-Mâide 5/5; en-Nahl 16/72; en-Nûr 24/32; er-Rûm 30/21; Buhârî, *Sahih Buhârî* Nikâh, 3, 15; Savm, 10; el-Kuşeyrî, *Tahâre* Buhârî, Nikâh, 3, 15; Savm, 10; Müslim Nikâh, 1, Radâ', 53.

¹⁴⁵ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, 2/9/9.

¹⁴⁶ Ali bin Nayif eş-Şühûd, *el-Mufasssal fî Fikhi'd-Da'veti ila Allah* (, el-Mektebe eş-Şâmile ez-Zehabiyye, ts.), 216.

¹⁴⁷ Halil Gönenç, *Günümüz meselelerine fetvalar* (İstanbul: İstanbul İlim Yayınları, 1983), 1/178.

¹⁴⁸ Yûsuf 12/24.

¹⁴⁹ Vehbe, *el-İslâmu Şer'îatu'l-Hayâti*, 195.

Malın korunması emri, gereksiz ve israf niteliğindeki harcamalardan kaçınmayı ve iktisatlı olmayı teşvik eden önemli bir emirdir¹⁵⁰. Malın korunması ve geliştirilmesi hususunda devlete önemli görevler düşmektedir. Devletin görevi, hukukun amaçlarını koruyarak, dinî ve dünyevî politikaları yürüterek, insanların maslahatını temin etmek ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak gibi ekonomik işlevlerdir¹⁵¹.

Malın korunmasının önemi, insanın varlığının devamı için zorunlu olan bir unsura dayanır¹⁵². İslâm hukukunda malın korunmasına dikkat çekilir ve malın gereksiz harcamalardan korunması teşvik edilir. Borçlanma konusunda da borcun yazılması, şahit gösterilmesi ve ihtiyaç hâlinde rehin alınması gibi tedbirler alınır¹⁵³.

Malın korunması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemlidir. Devletin vatandaşlarına sahip çıkması ve saygın bir yaşam sunması, malın korunmasında büyük bir rol oynamaktadır. Kamu otoritesi, kolaylaştırma ilkesiyle farklı yatırım projeleri üzerinde çalışabilir ve malın korunması için çeşitli yöntemler uygulayabilir.

Sonuç olarak, malın korunması, İslâm hukukunun önemli amaçlarından biridir ve hem bireylerin hem de toplumun refahını ve istikrarını destekleyen bir unsurdur. Bu nedenle, malın korunmasına özen göstermek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde hayati öneme sahiptir.

4. Sonuç

Kolaylaştırma metodunun zarûrât-ı hamseyi koruma açısından pek çok önemli gayeleri bulunmaktadır. Bu gayeler, birbirini tamamlayan insan şahsiyetini oluşturan unsurlar gibidir. İnanç ve ibadetle ilgili gayelerin yanı sıra toplumsal, cezâî, davranışsal ve düşünsel gayeler de İslâm hukukunda büyük bir öneme sahiptir. Bu hedeflerin korunması ve uygulanması, günümüzde İslâm hukukunun insanlar tarafından kabul görmesi ve insanların İslâm'a girişinin teşviki için şarttır.

Kolaylaştırma ilkesinin, aşırılığı tercih eden veya tamamen müsamahakâr bir düşünce ortaya koyan kişiler tarafından yanlış yorumlanmasına dikkat edilmelidir. Şer'î prensiplerin gayelerine yönelik bilgisizlik ve cehaletin, hükümlerin inkârına neden olduğu bir gerçektir. Yükümlülükler, zorla boyun eğdirmek için değil, Allah'ın kanununun hikmetinin tezahür etmesi ve insanların en etkin ve kolay yoldan terbiye edilmesi ve arındırılması için konulmuştur.

Kolaylaştırma ilkesi, İslâm hukukunun önemli bir unsuru olup, insanların hayatını kolaylaştırmak ve İslâm'a olan bağlılığını güçlendirmek için önemli bir rol oynamaktadır. İslâm hukukçuları, bu ilkeyi doğru bir şekilde anlayarak, çağımızın sorunlarına çözüm üretmek için çaba göstermelidirler. Bu sayede İslâm hukuku, insanların hayatında anlam ve değer taşımaya devam edecektir.

¹⁵⁰ el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/31; et-Tûr 52/19; el-Hâkka 69/24; el-Mürselât 77/43; el-Mülk 67/15; el-Cuma 62/10; et-Tevbe 9/34; Buharî, *Sahih Buharî*, 2/120 Musâkât/İsrafın yasaklanması, 2408.

¹⁵¹ Mâverîdî, *el-Ahkâm es-Sultâniyye*, 15; Muhammed Rafet Osman, "Ba'du'l-Mebâdii'l-Âmme elletî Tahkumu el-İdâre el-Âmme fi'l-İslâm", *Kalkınma Bankası İslâmî Araştırma ve Eğitim Enstitüsü*, (2020), 133; Abdülkerim Zeydan, *Nizâmu'l-Kadâ Fî Şer'iati'l-İslâmiyyeti* (Amman: Mektebetu'l-Beşâiri, 1989), 5-10.

¹⁵² Cel'aleddin Es-Suyûtî, *el-İklîl fi İstinbâti't-Tenzîl*, ed. Abdullah Muhammed El-Ğemârî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, t.y.), 66.

¹⁵³ el-Bakara 2/282; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed elKurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1985), 3/147; Es-Suyûtî, *el-İklîl fi İstinbâti't-Tenzîl*, 66; Elkiya İmâduddîn bin Muhammed elHerrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 1/1/431.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet Paşa. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. Seçkin Yayınları, 2019.
- Aşmâvî, Muhammed saîd. *Usûlu'ş-Şerîâ*. Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1403.
- Bardakoğlu, Ali. “Tabîî Hukuk Düşüncesi Açısından İslâm Hukukçularının İstihsan ve İstislah Görüşü”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986), 89.
- Bekr İsmâîl, Muhammed. *Makâsîdu'ş-Şerîati'l-İslâmiyyeti Ta'sîlen ve Tefîlen*. Mekke: İdâretu't-Da'veti ve't-Ta'lîm, Câmiatu Ummi'l-Kurâ, 2003.
- Boynukalın, Muhammed. “Makâsîdu'ş-Şerîâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/425. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buharî, Muhammed bin İsmâîl. *Sahih Buhârî*. İstanbul: Dâru'd-Da've, 1989.
- Câbirî, Muhammed Abid el-. *Vichetu Nazar Nahve İâdet Binâ Kadâyâ'l-Fikri'l-Arabiyyi'l-Muâsiri*. Beyrut: Merkez Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, 1992.
- Çalış, Halit. *İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi Azimet-Ruhsat İlişkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Çolak, Abdullah. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2021.
- Ebû Dâvûd, Süleyman ibn'el Eş'as es-Sicistani. *Sünen*. Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Ebu Heyyân Esîru'd-Dîn, Muhammed B. Yusuf. *Tefsîr El-Bahru'l-Muhît, Thk. Âdil Ahmed Ve Ali Muavvid*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Usûlu'l-Fikhi*. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1997.
- Ebu'l-Meâtî, Kemal Cevdet. *Mazâhiru't-Teysîr fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyyeti*. Kahire: Dâru'l-Faruk el-Hadîse, 1975.
- ed-Dârimî, Abdullah. *Sünen*. Pakistan: Matbaatu'l-Hadîs, 1404.
- ed-Dehlevî, Ebu Abdulaziz Kutbuddîn Veliyyullah. *Hüccetullahi'l-Bâliğâ*. Riyad: Mektebetu'l-Kevser, 1320.
- el-Abdullatîf, Abdurrahman. *el-Kavâid ve'd-Devâbit el-Fikhiyye el-Mutedammine li't-Teysîr*. Medine: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyyeti, 2003.
- el-Akkâd, Abbas. *el-İslâmu fi'l-Karnî'l-İşrîn Hâdiruhu ve Müstakbelühü*. Kahire: Dâru'l-Hilal, 1960.
- el-Askalanî, İbn-i Hacer. *Fethu'l-Bârî bi Şerh Sahîhi Buhârî*. thk. Muhibbu'd-Dîn el-Hatîb. Kahire: Dâru er-Reyyân li't-Turâs, 1986.
- el-Aşkar, Ömer. *Hasâisu'ş-Şerîati'l-İslâmiyyeti*. Kuveyt: Mektebetu'l-Felâh, 1982.
- el-Burunu, Muhammed Sıdkî. *el-Vecîz fi İdâhi Kavâidi'l-Fikri'l-Külliyeti*. Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1331.
- el-Bûtî, Muhammed Ramazan. *Davâbitu'l-Maslahati*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1397.
- el-Cevherî, İsmail. *Tâcu'l-Luğâ ve Sihâhu'l-Arabiyye*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- el-Ensârî, et-Tahir bin es-Sâdık. *et-Teysîr fi'l-İbâdât*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi kısmu dirâsâti'l-Ulyâ eş-Şer'iyye, 1404.
- el-Feyrûzâbâdî, Mecdu'd-Dîn. *el-Kamûsu'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetu Risale, 2005.
- el-Hâris, Muhyiddîn. *el-İslâmu Dînu'l-Yusri*. Bağdat: Mecellet et-Terbiye el-İslâmiyye, 1987.
- el-Havârizmî, Muhammed Ahmed. *Mefâtihu'l-Ulûm*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1923.
- el-Hayyât, Abdulazîz. *el-Müeyyidâtü't-Teşriyye*. Kahire: Dâr's-Selâm, 1986.
- el-Herrâsî, Elkiya İmâduddîn bin Muhammed. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- el-Kandehlevî, Muhammed Yusuf. *Hayâtu's-Sahâbe*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- el-Karâfî, Ahmed. *el-Furûk*. Lübnan: Dâru's-Selâm, 1998.

- el-Kârî, Nureddin Melâ Ali. *Mirkâtu'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1985.
- el-Kuşeyrî, Müslim. *Sahih Müslim*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1412.
- el-Ukla, Muhammed. *el-İslâmu Makâsiduhu ve Hasâisuhu*. Amman: Mektebetu'r-Risale el-Hadîse, 1405.
- el-Vukeylî, Muhammed. *Fıkhü'l-Evleviyyât Dirâsetün fi'd-Devâbit*. Amerika: el-Ma'hedu'l-Âlemî Li'l-Fikri'l-İslâmî, 1416.
- Erdoğan, Mehmet. *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. Marmara Üniversitesi (Turkey), PhD Thesis, 1989.
- Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2019.
- Er-Râzî, Zeynu'd-Dîn Muhammed Bin Ebî Bekr. *Muhtâr Es-Sihâh*. ed. Yusuf Eş-Şeyh Muhammed. Sayda: El-Mektebetu'l-Asriyye, 1999.
- Er-Rehmûnî, Muhammed Şerîf. *Er-Ruhasu'l-Fıkhîyye*. Tunus: Müessesetu Abdu'l-Kerîm Abdullah, 1991.
- Es-Semerkindi, ebu Leys Nasr. *Bahru'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Es-Sindî, Nureddîn. *Haşiyetu's-Sindî alâ Sünen İbni Mâce*. Beyrut: Dâru'l- Cîl, 1989.
- Es-Suyûtî, Cel'aleddîn. *El-Eşbâh ve'n-Nezâir Fî Kavâid Ve Frû Fihî's-Şâfiyyeti*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Es-Suyûtî, Cel'aleddîn. *el-İklîl fî İstinbâti't-Tenzîl*. ed. Abdullah Muhammed El-Ğemârî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, t.y.
- Fâsî, Allâl. *Makâsidu's-Şerâti'l-İslâmiyyeti ve Mekârimuhâ*. Ribat: Müessesetu Allâl el-Fâsî, 1993.
- Gazâlî, Muhammed. *el-Mustasfâ fî İlmi'l-Usûl*. thk. Muhammed Abdusselâm Abdu's-Şâfi. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413.
- Gönenç, Halil. *Günümüz meselelerine fetvalar*. İstanbul: İstanbul İlim Yayınları, 1983.
- Güngör, Muhammed. *Zarûriyyât-ı Hamse Bağlamında Yahudilikte Maslahat, İslâmî ilimlerde maslahat*. ed. Adem Yıldırım - Ayten Erol. Ankara: Gece Kitaplığı, 1. bs., 2017.
- Haçkalı, Abdurrahman. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. "İslâm Hukuk Metodolojisinde Maslahat Tanımları ve Bunların Analizi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2000), 55.
- Hafız ebu Bekr. *Musannef İbni ebî Şeybe*. Riyad: Dâr Kunûz İşbilyâ, 2015.
- Hallâf, Abulvehhâb. *es-Siyâsetu's-Şer'iyyatu fi's-Şuûni'd-Dustûriyye ve'l-Hâriciyye ve'l-Mâliyye*. Kahire: Dâru'l-Ensâr, 1397.
- Horasânî, Ebu Abdirrahman Ahmed bin Şuayb el-. *Sünen-i Nesâi*. Kahire: Mektebetu et-ticariyye, 1986.
- Humeyd, Salih. *Rafu'l-Harac fi's-Şerâti'l-İslâmiyyeti Devâbituhu ve Tatbîkâtuhu*. Mekke: Merkezi'l-Bahsi'l-İlmiyyi ve't-Turâsi'l-İslâmî, Doktora Tezi, 1403.
- İbn Kuteybe, Abdullah Bin Müslim. *Te'vîl Müşkili'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014.
- İbn Abdi'l-Ber, Yusuf bin Abdillâh. *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi*. thk. ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyrî. Dammam: Dâr İbni'l-Cevzî, 1994.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *Makâsidu's-Şerâti'l-İslâmiyye*. Tunus: eş-Şeriketu't-Tûnusiyyetu li't-Tevzî, 1408.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîr Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr*. Tunus: Dâr Et-Tûnusiyye Li'n-Neşr, 1984.

- İbn Cerir, Muhammed. *Tefsir et-Taberî min Kitabihî Câmiî'l-Beyân an Te'vîl Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- İbn Ebî Hâtem, Abdurrahman Er-Râzî. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Riyad: Mektebetü Nizar Mustafa, 1419.
- İbn Kayyim, El-Cevziyye. *İ'lâmu'l-Muvakkiîn An Rabi'l-Âlemîn*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1973.
- İbn Kesîr, İmâdu'-Dîn. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Riyad: Dâr ibni'l-Cevzî, 1418.
- İbn Manzûr, Ebu Fadl Cemâlu'd-dîn. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâr Lisani'l-Arap, 1970.
- İbn Neccâr, Takıyuddîn Muhammed bin Ahmed. *Müntehâ'l-İrâdât*. Beyrut: Mektebetü Dâru'l-Urûbeti, 1983.
- İbn Neccâr, Takıyuddîn Muhammed bin Ahmed. *Şerhu Kevkebi'l-Munîr*. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1997.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn B. İbrahim. *El-Eşbâh Ve'n-Nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kutbi'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn bin İbrahim. *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*. Mısır: Matbaatu Bûlâk, 1285.
- İbn Rabîa, Abdulaziz. *İlmu Makâsidi's-Şâri'*. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd El-Vataniyye, 2002.
- İbn Rüşd. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Kahire: Matbatu'n-Nahda El-Cedîde, 1389.
- İbni'l-Cevzî, Abdurrahman. *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1407.
- İbnu'l-Arabî, Ebu Bekr. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1409.
- İzzuddîn bin Abdisselâm. *el-Fevâid fi İhtisâri'l-Mekâsid*. Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1416.
- İzzuddîn bin Abdisselâm. *Kavâidu'l-Ahkâm fi Mesâlih'l-Enâm*. Kahire: Mektebetü'l- Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1991.
- Kahveci, Nuri vd. (ed.). *Evlilik Birliğinin Sürdürülmesi, İslâm Hukuku (Şahıs-Aile-Miras)*. Konya: Hikmetevi Yayınları, 1. baskı., 2021.
- Kahveci, Nuri vd. (ed.). *Günümüzde Aile ve Önemi, İslâm Hukuku (Şahıs-Aile-Miras)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. baskı., 2021.
- Kamil, Ömer Abdullah. *er-Ruhsatu's-Şer'iyyetu fi'l-Usûli ve'l-Kavîdi'l-Fikhiyyeti*. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1420.
- Karadâvî, Yusuf. *Fetâvâ Muâsırâ*. Kahire: Mektebetü Vehbe Li'n-Neşr, 1998.
- Karadâvî, Yusuf. *Medhal lidirâseti's-Şer'iati'l-İslâmiyyeti*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1991.
- Karadâvî, Yusuf. "Nehve Fikhin Müyesserin Muâsirin". *İslâmiyyetu'l-Ma'rife* 5 (1996), 94-124.
- Karadâvî, Yusuf el-. *el-Merceiyyetü'ulyâ fi'l-İslâm*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2001.
- Kleybûlî, Abdurrahman B. Muhammed. *Mecmau'l-Enhur Fî Şerhi Multekâ'l-Abhur*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Köse, Saffet. *İslâm Hukukuna Giriş*. Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Kutub, Muhammed. *Muktadayâtu Lâ ilâhe illallah*. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2007.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed. *el-Ahkâm es-Sultâniyye*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1990.
- Muhammed, Şaban. *et-Teşrîu'l-İslâmiyyu ve Etvâruhu*. Kahire: eş-Şeriketu'l-Arabiyyetu li't-Tibâati, 1959.
- Mustafa, İbrâhim vd. *El-Mu'cemü'l-Vasît*. ed. Abdusselam Harun. Kahire: Arap Dil Kurumu (Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye), 2004. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-mucemul-vasit>
- Nedevî, Ebu'l-Hasan en-. *Mâzâ Hasire'l-Âlemu Binhitâti'l-Müslimîn*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1978.
- Nîsâbü'rî, Hâkim. *el-Müstedrek alâ es-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.

- Osman, Muhammed Fethi. *el-Fikru'l-İslâmî ve't-Tatavvur*. Kuveyt: Ed-Dâr El-Kuveytiyye, 1995.
- Osman, Muhammed Rafet. "Ba'du'l-Mebâdii'l-Âmme elletî Tahkumu el-İdâre el-Âmme fi'l-İslâm". *Kalkınma Bankası İslâmî Araştırma ve Eğitim Enstitüsü*, 133.
- Özkan, Mehmet. *Hanefî Mezhebine Göre Uygulama Açısından İbadet Konularındaki İçtihatlar*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Pekcan, Ali. *İslâm Hukukunda Gâye Problemi*. İstanbul: Nadir Kitap Yayınları, 1. bsk., 2012.
- Rabîa, Abdulaziz er-. *Suvar Min Semâhati'l-İslâm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Râzî, Ahmed bin Faris er-. *Mu'cem Mekâyis el-Luğa*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- Salim, Muhammed Reşâd. *el-Madhal ilâ Sekâfe İslâmiyye*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1981.
- Şâtîbî, ebu İshak İbrahim bin Musa - Ubu Ubeyde Meşhûr. *el-Muvafakât fîsûli's-Şerîati*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Şen, Cemalettin. *Sistemik Mecelle Kategorik Giriş ve Tam Metin*. Bursa: Emin Yayınları, 2022.
- Şîrâzî, ebu İshak İbrahim. *el-Muhezzeb fî Fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- Şuhûd, Ali bin Nayif eş-. *el-Mufassal fî Fikhi'd-Da'veti ila Allah*. , el-Mektebe eş-Şâmile ez-Zehabiyye, ts.
- Tavîl, Abdullah bin İbrahim et-. *Menhecu't-Teysîri'l-Muâsır*. Mısır: Dâru'l-Hedyi'n-Nebevî, 2005.
- Tirmizî, Muhammed bin İsa es-Sulemî. *Sünen-i Tirmizî*, t.y.
- Turâbî, Hasan et-. *Menheciyyetu't-Teşrii fi'l-İslâmi*. Hartum: Dâru'l-Fikr, 1987.
- Türkan, Mustafa. "Makâsidu's-Şerîati ile İlgili Eserlerde Zarûriyyâtın Tertibi Sorunu". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (2018), 443.
- Vehbe, Tefvik Ali. *el-İslâmu Şerîatu'l-Hayâti*. Riyad: Dâru Livâ, 1981.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2020.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *Mukayeseli İslâm Hukuku Ders Notları- İbadetler*. Cağaloğlu, İstanbul: Kitaparası Yayınları, 2019.
- Yıldırım, Mustafa. *Mecellenin Küllî Kaideleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2020.
- Zamahşerî, Cârellah ez-. *el-Keşşâf an Hakâik Ğavâmid et-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2012.
- Zehebî, Şemseddîn ez-. *Siyer A'lamu'n-Nubelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413.
- Zerkâ, Ahmed ez-. *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Zeydan, Abdulkarim. *Nizâmu'l-Kadâ Fî Şerîati'l-İslâmiyyeti*. Amman: Mektebetu'l-Beşâiri, 1989.
- Ziriklî, Hayreddîn ez-. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.